

Ἡ καθαρότητα τοῦ νοῦς ὡς προϋπόθεση τῆς θέωσης Συμβολὴ στὴ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία καὶ ἠθικὴ

Δέσποινας Ἰωάννου-Βασιλείου*

α. Ἡ ἀπρόσκοπτη θέα τοῦ Θεοῦ
ὡς ἔκφραση τοῦ ἀρχαίου κάλλους τοῦ ἀνθρώπου

Ὁ Θεὸς τὴν ἕκτη ἡμέρα θέλησε ἐλεύθερα καὶ μὲ ἀπόλυτη ἀγάπη νὰ φτιάξει τὸ τελειότερο δημιούργημά του. Ὁ ἄνθρωπος χαρακτηρίστηκε ὡς τὸ πολυπλοκώτερο ὄν γιατί ἀλληλοπεριχωρεῖται ἐντὸς τῆς ὕλης του ἢ ἐμφυσημένη πνοή¹ τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁποῖα ὀνομάζεται ψυχὴ. Ἐντὸς τῆς ψυχῆς ἐντοπίζονται οἱ δυνάμεις της², οἱ ὁποῖες εἶναι ὁ νοῦς³, ἡ λογικὴ, τὸ συναίσθημα, ἡ βούληση. Ἡ δραστηριότητα τῆς νόησης δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται οὔτε στὴν αἴσθηση οὔτε στὴ λογικὴ, καθὼς ἡ νόηση ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὴ λογικὴ. Ὁ νοῦς δίνει τὴ δυνατότητα τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπιτυγχάνεται ἡ θεία ἐνατένιση⁴. Ὁ δημιουργὸς Θεὸς παίρνει τὴν ἄψυχη ὕλη καὶ τῆς δίνει ζωὴ μὲ τὴν προοπτικὴ τῆς αἰωνιότητος. Ἐτσι ἀποκαλύπτεται ἔμπρακτα τὸ Θεῖο κάλλος καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ στὰ δημιουργήματά του. Κανένα ἀγαθὸ δὲν ἐστερεῖτο καὶ τίποτε δὲν ἐγκλώβιζε τὸν προπρωτικὸ ἄνθρωπο μέσα στὸν Παράδεισο. Ὁ Δημιουργὸς προσέφερε πλουσιοπάροχα τὸ θεῖο φῶς Του. Ὁ ἄνθρωπος ζοῦσε μέσα ἀπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς θέας τοῦ

* Ἡ Δέσποινα Ἰωάννου-Βασιλείου εἶναι διδάκτωρ Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Λευκωσίας (UNIC).

1. Γεν. 2, 7: «καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν».

2. A. Chouliaras, *The Anthropology of St Gregory Palamas: The Image of God, the Spiritual Senses, and the Human Body*, Brepols, Turnhout 2020, σσ. 22-25. Πρβλ. Y. Veresh, "The Anthropology of the Heart in the Spiritual Tradition of the Christian East", *E-Theologos* 3, 2 (2012), σ. 229.

3. A. Chouliaras, *ὁ.π.*, σ. 25.

4. A. Chouliaras, *ὁ.π.*, σ. 26. Πρβλ. Y. Veresh, "The Anthropology...", *ὁ.π.*, σσ. 233-234.

Θεοῦ. Τὸ σῶμα ἦταν διάφανο καὶ ἡ ψυχὴ καθαρὴ. Δὲν αἰσθανόταν τὴ γυμνότητά του, γιατί τὸ σῶμα του ἦταν δημιουργημένο καλὸ λίαν, ὁ δὲ νοῦς του ἦταν φωτεινὸς καὶ προσηλωμένος στὴ δοξολογία τοῦ Θεοῦ.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς ὀρίζει ὡς ἐξῆς τὸν ἄνθρωπο: «Μὴ ἂν ψυχὴν μόνην, μήτε σῶμα μόνον λέγεσθαι ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ συναμρότερον»⁵. Στὸ Παλαμικὸ χωρίο ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα εἶναι δύο διαφορετικὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀνταγωνιστικά, ἀσυμβίβαστα ἢ ἀσύμπτωτα. Ἡ αὐτονόμηση καὶ ἡ ἀπομόνωση τῶν ψυχοσωματικῶν δεδομένων θὰ ἀλλοίωναν τὸν ἄνθρωπο. Ἀντίθετα, προβάλλεται ἡ ὑπαρξὴ καὶ συγχρόνως ἡ συνύπαρξή τῶν δύο διαφορετικῶν μορίων τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ἡ διαφορὰ δὲν σημαίνει ἀντίθεση· ἡ διάκριση δὲν ταυτίζεται μὲ τὴ διαίρεση, ἡ διαστολὴ δὲν ὑπονοεῖ διάσπαση. Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο ποικίλες ὀψεις: τὴν ὕλική καὶ τὴν αὐλή, τὴν ἐνσώματη καὶ τὴν ἀσώματη, τὴν ἐνσαρκή καὶ τὴν ἄσαρκή, τὴν ὁρατὴ καὶ τὴν ἀόρατη, τὴν ἀπτὴ καὶ τὴν ἀναφῇ ὄψη.

Ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι μόνον τὸ ἔσωθεν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἐμφανίζεται ὡς ἐνιαία ψυχοσωματικὴ ὁλότητα. Αὐτὴ εἶναι μιὰ ὄντοτητα πολυδύναμη, ἡ ὁποία χρησιμοποιοῦ ὡς ὄργανο τὸ σῶμα ποὺ δημιουργήθηκε μαζί της: «Τὸ σῶμα ὑπάρχει ὡς ἡ φυσικὴ καὶ αἰσθητὴ παρουσία τῆς ψυχῆς, ποὺ εἶναι ἄρρηκτα συνυφασμένη μὲ τὴν πνευματικὴν ὑπόστασι. Ἡ ψυχὴ δὲν ὑπάρχει χωρὶς τὸ σῶμα, ἐνῶ τὸ σῶμα χωρὶς τὴν ψυχὴ εἶναι νεκρό»⁶. Σύμφωνα καὶ μὲ τὸν ἅγιο Ἐπιφάνιο, τὸ «κατ' εἰκόνα» «πληροῦται» κατὰ τὸ σῶμα⁷, ἀφοῦ «πᾶς ἄνθρωπος σαφῶς κατ' εἰκόνα»⁸. Καὶ ἐνῶ προέχει ἡ ψυχὴ, ἡ ὁποία συνέχει τὸ σῶμα, τελικὰ ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ δὲν εἶναι νοητὴ χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ σώματος. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς

5. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Τίνας ἂν εἴποι λόγους σῶμα κατὰ ψυχῆς δικαζόμενον μετ' αὐτῆς ἐν δικασταῖς*, PG 150, 1361C. Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, PG 44, 236B: «Ὡς μήτε ψυχὴν πρὸ τοῦ σώματος, μήτε χωρὶς ψυχῆς τὸ σῶμα ἀληθές εἶναι λέγειν, ἀλλὰ μίαν ἀμφοτέρων ἀρχὴν».

6. Ἀ. Κεσελόπουλος, *Ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν: Θεολογικὴ προσέγγιση στὶς προκλήσεις τῆς βιοηθικῆς*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 107-108.

7. Ν. Νικολαΐδης, *Θέματα Πατερικῆς Θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 223.

8. Ἐπιφανίου Κύπρου, *Κατὰ αἱρέσεων ὀγδοήκοντα τὸ ἐπικληθὲν Πανάριος εἵτ' οὖν Κιβώτιος*, PG 42, 341C.

διευκρινίζει ότι τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ «συνεκτίσθησαν», ἄρα τὸ «κατ' εἰκόνα» ἀντανακλᾶται καὶ στὸ σῶμα, ἀφοῦ αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ ὄργανο τῆς ψυχῆς⁹. Τὸ σῶμα εἶναι τὸ μέσο μὲ τὸ ὁποῖο ἐκφράζονται οἱ λογικὲς καὶ συναισθηματικὲς λειτουργίες τοῦ νοῦ, τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου. Ὅπως διατυπώνει ὁ Παῦλος Εὐδοκίμωφ, ἐδῶ ἔγκειται καὶ τὸ κάλλος: «Μέσα ἀπὸ τὸ κέλυφος τοῦ κόσμου νὰ μπορεῖς νὰ θεωρεῖς τὴν εἰκόνα τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ»¹⁰. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν δίκαια θεωρεῖται ψυχοσωματικὴ ὄντοτητα.

Ὁ ἅγιος Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης ἀποδίδει στὴν «ὑπερουσίον θε-
αρχίαν» ὅχι μόνο «τὰς τῶν ὄντων οὐσίας ὑποστήσασα πρὸς τὸ εἶναι παρήγαγεν»¹¹, ἀλλὰ καὶ «τῆς τῶν πάντων αἰτίας καὶ ὑπὲρ πάντα ἀγα-
θότητος ἴδιον τὸ πρὸς κοινωνίαν ἑαυτῆς τὰ ὄντα καλεῖν, ὡς ἐκάστῳ
τῶν ὄντων ὥριστα πρὸς τῆς οἰκείας ἀναλογίας»¹². Ἀναφέρεται δὲ
καὶ στὴ μετοχὴ τῶν ὄντων στὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ἀναλόγως τῆς
ικανότητος καὶ δυνατότητος τοῦ καθενός. Ὅλα τα ὄντα, ἔμψυχα καὶ
ἄψυχα, μετέχουν «τῆς ὑπερουσίας καὶ παναιτίου θεότητος». Οἱ ζων-
τανοὶ ὀργανισμοὶ μετέχουν καὶ «τῆς ζωοποιοῦ δυνάμεως», ἐνῶ τὰ
λογικὰ ὄντα, δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος, μετέχει καὶ στὸν «λόγον καὶ [τόν]
νοῦν αὐτοτελοῦς καὶ προτελείου σοφίας», ἥτοι μετέχει τῆς λογοποιοῦ
ἐνεργείας¹³ τοῦ Θεοῦ.

9. Ν. Νικολαΐδης, «Ἀνθρωπολογία τῶν Πατέρων», *Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 2, Ἀθήνα χ.χ., σ. 496.

10. Π. Εὐδοκίμωφ, *Ἡ Ὁρθοδοξία*, μετάφρ. Ἀ. Μουρτζόπουλος, ἐκδ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 116.

11. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ τῆς Οὐρανίας Ἱεραρχίας*, PG 3, 177.

12. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *ὁ.π.*

13. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *ὁ.π.*: «Πάντα μὲν οὖν τὰ ὄντα μετέχει προνοίας ἐκ τῆς ὑπερουσίας καὶ παναιτίου θεότητος ἐκβλυζομένης· οὐ γὰρ ἂν ἦν, εἰ μὴ τῆς τῶν ὄντων οὐσίας καὶ ἀρχῆς μετελήφει. Τὰ μὲν οὖν ἄζωα πάντα τῷ εἶναι αὐτῆς μετέχει (τὸ γὰρ εἶναι πάντων ἐστὶν ἡ ὑπὲρ τὸ εἶναι θεότης), τὰ δὲ ζῶντα τῆς αὐτῆς ὑπὲρ πᾶσαν ζῶν ζωοποιοῦ δυνάμεως, τὰ δὲ λογικὰ καὶ νοερὰ τῆς αὐτῆς ὑπὲρ πάντα καὶ λόγον καὶ νοῦν αὐτοτελοῦς καὶ προτελείου σοφίας. Δῆλον δέ, ὅτι περὶ αὐτὴν ἐκείναι τῶν οὐσιῶν εἰσιν ὅσαι πολλαχῶς αὐτῆς μετελήφασιν».

Ἡ «ζῶσα ψυχὴ»¹⁴, τὴν ὁποίαν ἐνεφύσησε ὁ Θεὸς στὸν ἄνθρωπο, εἶναι σύμφωνα μὲ τὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ, αἰίζωη, ἀθάνατη, λογικὴ ἀλλὰ καὶ προικισμένη μὲ τὴ θεία Χάριν. Ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε συγχρόνως καὶ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ψυχὴ καὶ τὴν ἄκτιστη χάρη τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία παρέχει τὴ δυνατότητα τῆς θεοπτίας. Αὐτὰ τὰ χαρίσματα τοῦ «κατ' εἰκόνα», ποὺ περιλαμβάνουν τὸν νοῦ, τὸ θέλημα, τὴ συνείδηση, τὴ λογικὴ, τὴν ἐλευθερίαν, τὴ δημιουργικότητα¹⁵, τὴν ἀγάπη, τὴν κοινωνικότητα καὶ τὴν ὑπευθυνότητα, δὲν εἶναι αὐτόνομα ἀλλὰ ἀποτελοῦν βασικὰ μεγέθη τοῦ ἀνθρώπου¹⁶. Τὸ νοερὸ καὶ τὸ αὐτεξούσιο δείχνει τὸ «κατ' εἰκόνα», ἐνῶ ἡ ὁμοιότητα στὴν ἀρετὴ δείχνει τὸ «καθ' ὁμοίωσιν»¹⁷. Ὁ ἅγιος Συμεὼν ὁ νέος Θεολόγος διευκρινίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ «κατ' εἰκόνα» ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ κυβερνᾷ τὰ ἐπίγεια, νὰ βασιλεύει στὰ πάθη, νὰ ὑποτάσσει τοὺς δαίμονες¹⁸. Μὲ τὸ «κατ' εἰκόνα» ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἀποκτήσει τὸ «καθ' ὁμοίωσιν», δηλαδὴ νὰ θεοποιηθεῖ.

14. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, τόμ. Α': *Λόγοι ἀποδεικτικοί, Ἀντεπίγραφαι, ἐπιστολαὶ πρὸς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνον, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων*, Π. Χρήστου (ἐπιμ.), Θεσσαλονίκη 1988, σ. 85: «Τί δὲ ἐνεφύσησε; Πνοὴν ζωῆς. Τί ἐστι πνοὴν ζωῆς; Ψυχὴν ζῶσαν. Διδασκέτω σε ὁ Παῦλος "ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν" (Α' Κορ. 15, 45). Τί δὲ ἐστὶ ζῶσαν; Αἰίζων, ἀθάνατον, ταῦτόν δ' εἰπεῖν λογικὴν ἢ γὰρ ἀθάνατος λογικὴ καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ κεχαριτωμένην θείως. Τοιαύτη γὰρ ἡ ὄντως ζῶσα ψυχὴ. Τοῦτο δὲ τῷ κατ' εἰκόνα ταῦτόν, εἰ δὲ βούλει καὶ καθ' ὁμοίωσιν».

15. Ν. Ματσούκας, *Τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ. Δοκίμιον Πατερικῆς Θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 1962, σσ. 62-63: «Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀνέρχεται δημιουργικὰ μιμεῖται τὸ δημιουργό του, ὁ ὁποῖος τὸν ἔφερε στὴν ὑπαρξὴ ἀπὸ τὸ μηδέν. Ἄλλωστε ὁ ἄνθρωπος, ὡς κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν δημιουργημα τοῦ Θεοῦ, ἔχει μοναδικὸ καὶ ὕψιστο προνόμιο, συνάμα ὅμως καὶ ὀδυνηρό, νὰ εἶναι συνδημιουργός. Κατὰ μίμηση γίνεται θεός, δὲν εἶναι ὅμως Θεός».

16. Ν. Νικολαΐδης, *Γιατὶ ὁ Θάνατος; Καὶ πέραν τοῦ τάφου*, ἐκδ. Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Ἀδελφότης «Λυδία», Θεσσαλονίκη 2016, σ. 86.

17. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, PG 94, 920B: «Τὸ μὲν γὰρ κατ' εἰκόνα τὸ νοερὸν δηλοῖ καὶ αὐτεξούσιον, τὸ δὲ καθ' ὁμοίωσιν τὴν τῆς ἀρετῆς κατὰ τὸ δυνατόν ὁμοίωσιν».

18. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Ὑμνοι II, Ὑμνος 33', Περὶ θεολογίας*, SC 174, 18-25, σ. 414: «... ὃν [«κόσμον», ἀλλὰ ἐννοεῖ τὸν ἄνθρωπο] αὐτὸς πεποίηκεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα αὐτοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν, κόσμον ἡμεῖς καλοῦμεν, ὅτι κοσμεῖται ἀρεταῖς, ἄρχει τῶν ἐπιγείων, καθὼς ἐκεῖνος τοῦ παντός ἔχει τὴν ἐξουσίαν, καὶ βασιλεύει τῶν παθῶν τοῦτο τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὑποτάσσει δαίμονας δημιουργοὺς κακίας, καταπατεῖ τὸν δράκοντα, τὸν ἀρχαῖον, τὸν μέγαν, ὥσπερ στρουθίον εὐτελές».

Ἡ ψυχὴ, κατὰ τὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό, «ἐστὶν οὐσία ζῶσα, ἀπλὴ, ἀσώματος κατ' οἰκείαν φύσιν ἀόρατος, λογικὴ τε καὶ νοερὰ, ἀσχημάτιστος»¹⁹. Ἡ φύση τῆς εἶναι ἀόρατη μὲ τὰ μάτια τοῦ σώματος· κατοικεῖ σὲ ὀργανικὸ σῶμα καὶ τοῦ παρέχει ζωὴ, ἀνάπτυξη, ἀντίληψη καὶ γέννηση: «Σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ὀργανικῶ κεχρημένη σώματι καὶ τούτῳ ζῶης, αὐξήσεως τε καὶ αἰσθήσεως καὶ γεννήσεως παρεκτική»²⁰. Δὲν ἔχει τὸν νοῦ σὰν κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τῆς, ἀλλὰ σὰν τὸ πιὸ καθαρὸ στοιχεῖο τῆς, διότι, ὅπως εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς γιὰ τὸ σῶμα, ἔτσι εἶναι καὶ ὁ νοῦς²¹ γιὰ τὴν ψυχὴ: «Οὐχ ἕτερον ἔχουσα παρ' ἑαυτὴν τὸν νοῦν, ἀλλὰ μέρος αὐτῆς τὸ καθαρώτατον· ὥσπερ γὰρ ὀφθαλμὸς ἐν σώματι, οὕτως ἐν ψυχῇ νοῦς»²². Ὑπάρχει ὅμως ἀβυσσαλέο χάσμα ἀνάμεσα στὸ ἀρχέτυπο, τὸν Θεό, καὶ στὴν εἰκόνα του, τὸν ἄνθρωπο²³. Ἡ ψυχὴ, ἂν καὶ εἶναι αὐτεξούσια, ἔχει θέληση καὶ ἐνέργεια, μεταβάλλεται σύμφωνα μὲ τὴ θέλησή της, διότι εἶναι κτιστή²⁴.

Ἡ Μακρίνα στὴ συνομιλία τῆς μὲ τὸν ἀδελφὸ τῆς ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης διευκρινίζει ὅτι ὁ νοῦς δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ κατ' εἰκόνα του καὶ ἔχει ὁμοιότητα σὲ ὅλα μὲ τὸ ἀρχέτυπο. Ὅμως στὴ φύση τοῦ ὁ νοῦς εἶναι κάτι πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ ἀρχέτυπό του: «Τὸ γὰρ κατ' εἰκόνα γενόμενον διὰ πάντων ἔχει πάντως τὴν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ὁμοιότητα, νοερὰν τοῦ νοεροῦ, καὶ τοῦ ἀσωμάτου ἀσώματον, ὅγκου τε παντὸς ἀπηλλαγμένον ὥσπερ ἐκεῖνο»²⁵. Ὁ ὅσιος Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος ἀποσαφηνίζει ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι «κτίσμα τι νοερὸν καὶ ὡραῖον καὶ μέγα καὶ θαυμαστὸν καὶ καλόν, ὁμοίωμα καὶ εἰκὼν Θεοῦ»²⁶. Δὲν ταυτίζεται βεβαίως ἡ ψυχὴ μὲ τὸν Θεό: «Οὔτε φύσεως τῆς Θεότητός ἐστὶν ἡ

19. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἑκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, PG 94, 924B.

20. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ὁ.π.

21. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΑΒ', Περὶ τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας καὶ ὅτι οὐ παντὸς ἀνθρώπου, οὔτε παντὸς καιροῦ τὸ περὶ Θεοῦ διαλέγεσθαι, PG 36, 185C: «... νοῦς δὲ τοῖς πᾶσιν ἡγεμών».

22. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἑκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, PG 9 94, 924B.

23. Ν. Νικολαΐδης, Θέματα Πατερικῆς Θεολογίας, ὁ.π., σ. 231.

24. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἑκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, PG 94, 924B: «αὐτεξούσιος, θελητικὴ τε καὶ ἐνεργητικὴ, τρεπτή, ἥτοι ἐθελότρεπτος, ὅτι καὶ κτιστή».

25. Γρηγορίου Νύσσης, Περὶ ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως ὁ Λόγος ὁ λεγόμενος τὰ Μακρίνια, PG 46, 41C.

26. Μακαρίου Αἰγυπτίου, Ὁμιλίαι πνευματικαί, PG 34, 457B.

ψυχὴ οὐτε φύσεως τοῦ σκότους τῆς πονηρίας»²⁷. Συνεπῶς, τὸ κτιστὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς ἐνέργειες τοῦ ἀκτίστου Θεοῦ ὡς πρὸς τὸ «εἶναι»²⁸.

Τὴ σχετικὴ αὐτὴ ὁμοιότητα ἀνάμεσα στὸν Τριαδικὸ Θεὸ καὶ τὸ «κατ' εἰκόνα» ἐρμηνεύει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὡς ἐξῆς: «Ὡςπερ γὰρ νοῦς ὁ Πατὴρ καὶ λόγος ὁ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς Θεός, οὕτω καὶ νοῦς καὶ λόγος καὶ πνεῦμα εἰς ἄνθρωπος»²⁹. Ὅπως δηλαδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ἓνας καὶ Τριαδικός, Νοῦς, Λόγος καὶ Πνεῦμα, ἔτσι καὶ ὁ ἄνθρωπος, ποὺ εἶναι δημιουργημένος «κατ' εἰκόνα» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἐμφανίζει ἐνότητα νοῦ, λόγου καὶ πνεύματος. Ἀπὸ τὸν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου γεννᾶται ὁ λόγος καὶ προβάλλεται τὸ πνεῦμα, ὅπως ἀπὸ τὸν Πατέρα γεννᾶται ὁ Υἱὸς καὶ ἐκπορεύεται τὸ Ἅγιο Πνεῦμα³⁰. Ὁ Θεὸς μετέφερε ἐπακριβῶς τὸ ἀρχέτυπο κάλλος στὸ ὁμοίωμά του³¹ καὶ ἔδωσε τὶς προδιαγραφὰς ὥστε ὁ ἄνθρωπος, ἀξιοποιώντας τὴν ἐλευθερίαν του, νὰ συμβάλλει στὴν τελειότητά του.

Τὸ κάλλος τοῦ ἀνθρώπου ἐναπέκειτο στὸ γεγονὸς ὅτι οἱ πρωτόπλαστοι ἐπικοινωνοῦσαν ὄχι μόνο μεταξύ τους, ἀλλὰ, ἐπειδὴ εἶχαν καθαρότητα τοῦ νοῦ καὶ ἦταν «ὑπεράνω ... τῶν αἰσθητῶν»³², ἔβλεπαν τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, δηλαδὴ τὸν Θεὸν Λόγον ἀπὸ τὸν ὁποῖο εἶχε δημιουργηθεῖ ἡ εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου: «Οὐδὲν γὰρ ἔχων ἐμπόδιον εἰς τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, θεωρεῖ μὲν αἰεὶ διὰ τῆς αὐτοῦ καθαρότητος τὴν τοῦ Πατρὸς εἰκόνα, τὸν Θεὸν Λόγον, οὗ καὶ κατ' εἰκόνα γέγονεν»³³. Ὁ Μ. Βασίλειος ἀναφέρει γιὰ τὸν ἄνθρωπο: «Οὐτε οὖν ἐκ φύσεως ἔπρεπεν αὐτῷ ἔχειν τὰ σκεπάσματα, οὔτε ἐκ τέχνης· ἀλλ' ἕτερα ἦν ἡ ὑπηρετισμένα, ἐπιδειξαμένῳ τὴν ἀρετὴν, τὰ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἐπανθεῖν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ περιαστράπτειν μέλλοντα φωτειναῖς τισι περιβολαῖς, ὅποιοι αἱ τῶν ἀγγέλων, ὑπὲρ τὴν τῶν ἀνθέων ποικιλίαν, ὑπὲρ τὴν τῶν ἀστέρων φαιδρότητα καὶ στιλβότητα διὰ τοῦτο οὖν οὐκ εὐθὺς αὐτῷ

27. Μακαρίου Αἰγυπτίου, ὁ.π.

28. Ν. Νικολαΐδης, *Θέματα Πατερικῆς Θεολογίας*, ὁ.π., σ. 237.

29. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος Γ'*, *Ἀπολογητικὸς πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἀγίας εἰκόνας*, PG 94, 1340D.

30. Γ. Ἰω. Μαντζαρίδης, *Παλαμικά - Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ὡς διδάσκαλος τῆς Ὀρθοδοξίας*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη ²1983, σ. 157.

31. Δ. Ἰω. Τσελεγγίδης, *Εἰκονολογικὲς Μελέτες*, ἐκδ. Ἱ. Μ. Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, Μάκρη Ἀλεξανδρουπόλεως - Θεσσαλονίκη 2003, σ. 78.

32. Μ. Ἀθανασίου, *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, PG 25, 8A.

33. Μ. Ἀθανασίου, ὁ.π., PG 25, 5D-8A

τὰ ἐνδύματα, ἐπειδὴ ἄθλα ἦν ἀρετῆς ἀποκείμενα τῷ ἀνθρώπῳ, εἰς ἃ φθάσαι ὑπὸ τῆς ἐπηρείας τοῦ διαβόλου οὐκ ἐπετράπη»³⁴. Ἔτσι, ὅλη ἡ ζωὴ τῶν πρωτοπλάστων ἀντανακλοῦσε τὸ κάλλος τῶν ἀρετῶν καὶ τὴν εἰκόνα ὠραιότητος τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος κατοικοῦσε μὲ τὸ σῶμα στὸν θεϊκὸ καὶ πανέμορφο τόπο, ἐνῶ μὲ τὴν ψυχὴ ζοῦσε σὲ ἀκόμη ἀνώτερο, ἀσύγκριτο χῶρο, ἔχοντας ὡς ἔνοικο τῆς κατοικίας του καὶ ὡς ἔνδοξο ἔνδυμα τὸν ἴδιο τὸν Θεό· ἦταν ἐνδεδυμένος μὲ τὴ χάρι του καὶ ἀπολάμβανε τὸν μοναδικὸ γλυκύτατο καρπὸ, τὴ θεωρία τοῦ προσώπου του, ἡ ὁποία τὸν ἔτρεφε ὡς ἄλλον ἄγγελο³⁵. Συνεπικουρώντας ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ἐξηγεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος «πεποιήτο ἐπὶ ἀφθαρσία καὶ ζωῇ, ἣν δὲ αὐτῷ καὶ ὁ ἅγιος πρεπὴς ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ὅλος ἦν καὶ διὰ παντὸς ἐν θεοπτίαις ὁ νοῦς, ἐν εὐδείᾳ δὲ καὶ γαλήνῃ τὸ σῶμα, κατηρεμούσης ἀπάσης αἰσχυρᾶς ἡδονῆς· οὐ γὰρ ἦν ἐκτόπων κινήματων θόρυβος ἐν αὐτῷ»³⁶. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ ἄνθρωπος ζοῦσε μιὰ ἄφθαρτη ψυχοσωματικὴ ζωὴ καὶ τρεφόταν μὲ τοὺς αἰώνιους καρπούς: «Ἐπρεπε καὶ τοῖς ἀφθάρτοις αὐτῶν σώμασιν ἀφθαρτον καὶ τὴν τροφὴν ἐπιχορηγεῖσθαι. ὅθεν καὶ ἄμοχθος ἦν αὐτῶν ἡ διαγωγὴ καὶ ἀκάματος ἡ ζωή»³⁷.

Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος περιγράφει τὰ ἐπόμενα χαρακτηριστικὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο μέσα στὸν Παράδεισο: «Κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀνεπαισχύντω παρῶνσία τὸν νοῦν ἐσχηκέναι πρὸς τὸν Θεὸν καὶ συνδιαιτᾶσθαι τοῖς ἁγίοις ἐν τῇ τῶν νοητῶν θεωρίᾳ, ἣν εἶχεν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ὃν καὶ ὁ ἅγιος Μωϋσῆς τροπικῶς παράδεισον ὠνόμασεν. Ἰκανὴ δὲ ἡ τῆς ψυχῆς καθαρότης ἐστὶ καὶ τὸν Θεὸν δι' ἐαυτῆς κατοπτρίζεσθαι, καθάπερ καὶ ὁ Κύριός φησι· Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι

34. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Θ', Ὅτι οὐκ ἔστιν αἷτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, 349.

35. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, PG 94, 916C: «Τῷ γὰρ σώματι ἐν τῷ θειοτάτῳ χώρῳ καὶ ὑπερκαλλεῖ, καθὼς ἱστορήσαμεν, αὐλιζόμενος, τῇ δὲ ψυχῇ ἐν ὑπερτέρῳ καὶ περικαλλεστέρῳ τόπῳ διέτριβε Θεὸν ἔχων οἶκον τὸν ἔνοικον καὶ αὐτὸν ἔχων εὐκλεῆς περιβόλαιον καὶ τὴν αὐτοῦ περιβεβλημένος χάριν καὶ τοῦ μόνου γλυκυτάτου καρποῦ τῆς αὐτοῦ θεωρίας κατατρυφῶν, οἷά τις ἄγγελος ἄλλος καὶ ταύτῃ τρεφόμενος».

36. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Ἑρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολήν, PG 74, 789A.

37. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, Ἠθικά Ι, Λόγος Α', Κεφάλαια τοῦ λόγου, SC 122, σσ. 139-144, 182-184.

αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται»³⁸. Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἦταν ἔνδοξο πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση, ἀφοῦ «τὸ σῶμα σῶμα δόξης ἦν πρὸ τῆς παραβάσεως καὶ οὕτως ἔνδοξος ἦν»³⁹. Ὁ Συμεὼν ὁ νέος Θεολόγος ἀναφέρει ὅτι «ὁ παράδεισος, πάντα αὐτομάτως προσφέρουσα, ἵνα μὴ κακείθην ἐξερχόμενος ὁ Ἀδὰμ ἄμοχθον ἔχη καὶ αὐθις βίον, κόπων καὶ ἰδρώτων ἀπηλλαγμένον»⁴⁰.

Ἡ ἀρχέγονη κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου ἦταν ἐντελῶς διαφορετική. Ὁ Ἀββᾶς Δωρόθεος λέγει ὅτι ὁ ἄνθρωπος στὸν Παράδεισο «ἦν ἐν τρυφῇ, ἐν εὐχῇ, ἐν θεωρίᾳ, ἐν πάσῃ δόξῃ καὶ τιμῇ, ἔχων σώας τὰς αἰσθήσεις καὶ ὦν ἐν τῷ κατὰ φύσιν καθῶς καὶ ἐκτίσθη. Κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, τοῦτ' ἔστιν ἀθάνατον, αὐτεξούσιον, κεκοσμημένον πάσῃ ἀρετῇ»⁴¹. Μετεῖχε τῆς θείας ἐλλάμπειας καὶ λαμπρότητας, κοινωνώντας τῆς θείας δόξας⁴². Τὸ κείμενο τῆς Γενέσεως διευκρινίζει ὅτι, ἂν καὶ «ἦσαν οἱ δύο γυμνοί, ὃ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, οὐκ ἡσχύνοντο»⁴³. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς λέγει χαρακτηριστικά: «Ταύτης τῆς θείας ἐλλάψεως τε καὶ λαμπρότητος, καὶ ὁ Ἀδὰμ μέτοχος ὑπάρχων πρὸ τῆς παραβάσεως, ὡς ὄντως στολὴν ἡμφιεσμένος δόξης, οὐχ ὑπῆρχε γυμνός· ἀλλὰ πολλῶ κοσμιώτερος οὐδ' ὅσον εἰπεῖν, τῶν νῦν περικειμένων τὰ χρυσῷ πολλῶ καὶ διαυγέσι λίθοις κοσμούμενα διαδήματα»⁴⁴. Ἔτσι δὲν ἦταν γυμνός, ἀλλὰ ἦταν ἀσύγκριτα πρὸ στολισμένος μὲ τὸ ἔνδυμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ: «Καὶ τοῦτο δηλὸν ἐστὶν ἐκ τῶν θείων λόγων, ὅτι καὶ τόπος γίνεται ὁ Θεὸς τοῖς ἁγίοις, καὶ οἶκος, καὶ ἔνδυμα, καὶ τροφή, καὶ πόσις, καὶ φῶς, καὶ πλοῦτος, καὶ βασιλεία, καὶ πᾶν νόημά τε καὶ ὄνομα τῶν πρὸς τὴν ἀγαθὴν ἡμῖν συντελούντων ζωήν»⁴⁵.

38. Μ. Ἀθανασίου, *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, PG 25, 8B.

39. Εὐθύμιος Στύλος (Ἐπίσκ. Ἀχελώου), *Χιτῶνες καὶ ἱμάτια. Θεολογικὴ θεώρηση τοῦ ἐνδύματος*, ἐκδ. Τήνος, Ἀθήνα 1998, σ. 95.

40. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Ἠθικά Ι*, Λόγος Α', Κεφάλαια τοῦ λόγου, SC 122, 42-44, σ. 186.

41. Δωροθέου, *Διδασκαλία Α'*, *Περὶ ἀποταγῆς*, PG 88, 1617B.

42. Ν. Μητσόπουλος, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Δογματικὴν καὶ Ἠθικὴν Θεολογίαν*, ἐκδ. Συμμετρία, Ἀθήνα 1992, σ. 118.

43. Γεν. 2, 25.

44. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Κεφάλαια φυσικά, θεολογικά, ἠθικά τε καὶ πρακτικά*, PG 150, 1168D.

45. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως ὁ Λόγος ὁ λεγόμενος τὰ Μα-*

Ἡ κατ' εἰκόνα δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεὸ ἀποτελοῦσε θεμελιώδη προϋπόθεση τῆς θεοπτίας. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐκ κατασκευῆς τὴ δυνατότητα κοινωνίας μετὰ τὸν Θεὸ καὶ συνεπῶς τῆς ὁράσεως αὐτοῦ μετὰ τοὺς δυὸ τύπους τῶν ὀφθαλμῶν του⁴⁶. Ἦταν ντυμένος μετὰ τὸ θεοῦφαντο βασιλικὸ ἔνδυμα: «Τὸ ἱμάτιον ἐκεῖνο τὸ καινὸν καὶ παράδοξον, τὸ τῆς δόξης λέγω καὶ τῆς ἀνωθεν εὐνοίας, ὅπερ ἦσαν ἡμφιεσμένοι»⁴⁷. Ἐπειδὴ ἅψ' ἐνὸς μὲν ἐσωτερικὰ ἦταν τὰ χαρίσματα, ἅψ' ἐτέρου δὲ ἐξωτερικὰ ἦταν τὸ φῶς ποὺ ἔλουζε τὸν ἄνθρωπο, λόγῳ τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ⁴⁸, γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο οἱ πρωτόπλαστοι δὲν εἶχαν ἀνάγκη γήινου ἐνδύματος.

Ἡ ποιοτικὴ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου βρισκόταν στὴν ἰδιαιτερότητά του ὡς βασιλέως τῆς κτίσεως. Ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας γράφει χαρακτηριστικὰ: «Ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ καὶ ζωῇ, ἣν δὲ αὐτῷ ὁ βίος ἀγιοπρεπῆς ἐν τῷ Παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ὅλος ἦν καὶ διὰ παντὸς ἐν θεοπτίαις ὁ νοῦς, ἐν εὐδείᾳ δὲ καὶ γαλήνῃ τὸ σῶμα, κατηρεμούσης ἀπάσης αἰσχυρᾶς ἡδονῆς· οὐ γὰρ ἦν ἐκτόπων κινήματων θόρυβος ἐν αὐτῷ»⁴⁹. Ὁ Θεὸς ἔδωσε στοὺς πρωτοπλάστους τὴ γυμνότητα καὶ τοὺς βοηθοῦσε νὰ εἶναι ἀφοσιωμένοι καὶ ἀπερίσπαστοι στὸ ἔργο τῆς διαπαιδαγώγησης: «Ἐδει δὲ μὴ γινώσκειν τὴν γύμνωσιν, ἵνα μὴ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου περιεσπᾶτο πρὸς τὴν τοῦ λείποντος ἀναπλήρωσιν, ἀμφιέσματα ἑαυτῷ καὶ τῆς γυμνότητος παραμυθίαν ἐπινοῶν, καὶ ὅλως τῇ τῆς σαρκὸς ἐπιμελείᾳ τῆς πρὸς Θεὸν ἐνατενίσεως ἀφελκόμενος»⁵⁰. Ὁ Θεὸς δὲν ἤθελε νὰ μεριμνᾷ καὶ νὰ ἀσχολεῖται μετὰ πολλὰ ὁ ἄνθρωπος, οὔτε νὰ φροντίζει καὶ νὰ προνοεῖ γιὰ τὴ ζωὴ του. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς σημειώνει: «Οὐκ ἐβούλετο γὰρ ὁ κτίσας ἡμᾶς Θεὸς μεριμνᾶν καὶ περὶ πολλὰ τυρβάζεσθαι, οὐδὲ φροντιστὰς καὶ προνοητὰς τῆς ἰδίας ζωῆς γενέσθαι»⁵¹.

κρίνια, PG 46, 104B.

46. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, Ὑμνοὶ II, Ὑμνος 23', SC 174, 449-455, σ. 218: «Γνωθὶ σε διττὸν ὑπάρχειν καὶ διττοὺς ἔχεις τοὺς ὤπας, αἰσθητοὺς καὶ νοερούς τε, ὡς διττῶν ἡλίων ὄντων καὶ διττοῦ φωτὸς ὡσαύτως, αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ τε, οὓς εἰ βλέπεις, ὡς ἐκτίσθης κατ' ἀρχὰς ἄνθρωπος ἔση».

47. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Ὁμιλίαι εἰς τὴν Γένεσιν, PG 53, 131.

48. Εὐθύμιος Στύλος (Ἐπίσκ. Ἀχελώου), Χιτῶνες καὶ ἱμάτια..., ὁ.π., σ. 64.

49. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Ἑρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολήν, PG 74, 798AB.

50. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία Θ', Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, 349A.

51. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδόσεις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, PG 94, 913B.

Ἀνέμελος λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος, «κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀνεπαισχύντω παρῶρησίᾳ τὸν νοῦν ἐσχηκέναι πρὸς τὸν Θεόν, καὶ συνδιαιτᾶσθαι τοῖς ἁγίοις ἐν τῇ τῶν νοητῶν θεωρίᾳ»⁵², ὡς μεθόριος καὶ μετάρσιος ἀποσκοποῦσε στὰ ὑψηλὰ ἀγαθὰ. Ὅπως ἀναφέρει ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος: «ὑπερεκπλήττεται δὲ κατανοῶν τὴν δι' αὐτοῦ εἰς τὸ πᾶν πρόνοιαν, ὑπεράνω μὲν τῶν αἰσθητῶν καὶ πάσης σωματικῆς φαντασίας γινόμενος, πρὸς δὲ τὰ ἐν οὐρανοῖς θεῖα νοητὰ τῇ δυνάμει τοῦ νοῦ συναπτόμενος. Ὅτε γὰρ οὐ συνομιλεῖ τοῖς σώμασιν ὁ νοῦς ὁ τῶν ἀνθρώπων, οὐδέ τι τῆς ἐκ τούτων ἐπιθυμίας μεμιγμένον ἔξωθεν ἔχει, ἀλλ' ὅλος ἐστὶν ἄνω ἑαυτῷ συνὼν ὡς γέγονεν ἐξ ἀρχῆς, τότε δὴ, τὰ αἰσθητὰ καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα διαβάς, ἄνω μετάρσιος γίνεται, καὶ τὸν Λόγον ἰδὼν, ὁρᾷ ἐν αὐτῷ καὶ τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα, ἡδόμενος ἐπὶ τῇ τούτου θεωρίᾳ καὶ ἀνακαινόμενος ἐπὶ τῷ πρὸς τοῦτον πόθῳ»⁵³.

β. Ἡ ἐγωκεντρικὴ χρήσις τῆς ἐλευθερίας
ἐπέφερε ἀμαύρωση τοῦ νοῦς

Ὁ Θεὸς χάρισε στὸν Πνευματικὸ κόσμον τὸ κάλλος τῆς εἰκόνας του, τὰ δῶρα τῆς ἐλευθερίας, τῆς αἰωνιότητος καὶ τοῦ αὐτεξουσίου. Στὴ διάνοια τοῦ Ἑωσφόρου, τοῦ πρώτου ἀπὸ τὰ δέκα ἀγγελικὰ τάγματα, μπῆκε ὁ λογισμὸς τῆς ὑπερηφάνειας καὶ τῆς ἐξουσίας. Ὁ ἱερὸς Δαμασκηνὸς τονίζει ὅτι ὁ πονηρὸς δὲν δημιουργήθηκε ὡς τέτοιος, ἀλλὰ «Ἐκ τούτων τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων πρωτοστάτης τῆς περιγείου τάξεως καὶ τῆς γῆς τὴν φυλακὴν ἐγχειρισθεὶς παρὰ Θεοῦ οὐ φύσει πονηρὸς γεγονώς, ἀλλ' ἀγαθὸς ὢν καὶ ἐπ' ἀγαθῷ γενόμενος καὶ μηδ' ὅλως ἐν ἑαυτῷ παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ κακίας ἐσχηκώς ἵχνος»⁵⁴. Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς συνεχίζει λέγοντας ὅτι ὁ πονηρὸς, λόγῳ τῆς ἀρχομανίας του, ἐπαναστάτησε ἔναντι τοῦ δημιουργοῦ τοῦ Θεοῦ: «ἄρχειν ἐπεθύμησεν ὑπερηφάνως παρὰ γνώμην τοῦ κτίσαντος». Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ὅτι «ἐγκαταλιμπάνεται

52. Μ. Ἀθανασίου, *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, PG 25, 8B.

53. Μ. Ἀθανασίου, *ὁ.π.*, PG 25, 8A.

54. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, PG 94, 876A.

δικαίως παρὰ τῆς ὄντως ζωτικῆς καὶ φωτιστικῆς πηγῆς· καὶ θάνατον ἐνδύεται, καὶ ζόφον αἰώνιον»⁵⁵.

Ὁ Ἐωσφόρος πλέον ἀπὸ ἄγγελος τοῦ φωτὸς μεταβάλλεται σὲ ἄγγελο τοῦ σκότους. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς διευκρινίζει ὅτι ὁ σατανᾶς, ἐπειδὴ ἦταν ἄφθαρτος, μετὰ τὴν ἐκούσια πτώση του, ἀπέκτησε τὴν ἀμετανόγητη καὶ μόνιμη παγίωσή του στὸ κακὸ: «Ἐκεῖνος διὰ τὸ ἄφθαρτον μετὰ τὴν ἐκ προαιρέσεως ἔκπτωσιν τὴν ἐν τῷ κακῷ ἀμεταμέλητον ἔσχε καὶ ἄτρεπτον παγιότητα»⁵⁶. Ἡ χρῆση τοῦ αὐτεξουσίου καὶ ἡ πνευματικὴ ἐπιλογή του, τὸν ὁδήγησαν στὴν παγιότητα. Μάλιστα, ὅπως ἀναφέρουν οἱ Πατέρες, ὁ σατανᾶς δὲν θέλει ποτὲ νὰ ἀλλάξει τὶς ἐπιλογές του. Ἔτσι, μετὰ τὴν ἐκούσια ἐπιλογή τους, οἱ μὲν ἄγγελοι τοῦ σκότους⁵⁷ παραμένουν αἰωνίως στὸ σκότος, οἱ δὲ ἄγγελοι τοῦ φωτὸς ἀποκοτῶν, μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀμετακίνητη παραμονή τους στὸ καλὸ: «Ὡσπερ αὖ πάλιν καὶ οἱ ἄγγελοι, μετὰ τὴν ἐκ προαιρέσεως τῆς ἀρετῆς ἐκλογὴν, τὴν ἐν τῷ καλῷ διὰ τῆς χάριτος ἀμετακίνητον ἱδρυσιν»⁵⁸. Οἱ ἐπιλογές τοῦ Ἐωσφόρου, σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὸν ἄνθρωπο, ἐκτελοῦνται οἰκειοθελῶς, γι' αὐτὸ καὶ μένει σὲ αὐτὲς μόνιμα καὶ γίνεται «ἀνεπίδεκτος μετανοίας, ὅτι καὶ ἀσώματος»⁵⁹. Ἡ ἀπόπειρα τοῦ σατανᾶ νὰ γίνῃ Θεὸς ἦταν ἀσφαλῶς ἓνα οὐτοπικὸ σχέδιο, γιατί οὐδέποτε ἓνα δημιουργήμα μπορεῖ νὰ γίνῃ δημιουργός. Ἔτσι, λόγῳ τῆς ἐγωιστικῆς⁶⁰ ἀλαζονείας του πρὸς τὸν Δημιουργό, ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς πτώσης του, ὁ σατανᾶς ἄρχισε νὰ παραποιεῖ καὶ νὰ διαβάλλει τὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ. Ὁ διάβολος, ὡς πνευματικὴ ὄντοτητα δὲν μποροῦσε προφανῶς νὰ ἐπέμβῃ στὴν ὕλική δημιουργία, διότι ἦταν ἄλλη ἡ φύση τῶν πραγμάτων. Κατόρθωσε ὅμως νὰ διαβάλλῃ τὸν ψυχοσωματικὸ ἄνθρωπο, γιατί «ὁ Θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσίᾳ καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ιδιότητος ἐποίησεν

55. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Κεφάλαια φυσικά, θεολογικά, ἠθικά τε καὶ πρακτικά*, PG 150, 1152C.

56. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, PG 94, 977C.

57. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *ὁ.π.*, PG 94, 876A: «... μὴ ἐνέγκας τὸν τε φωτισμὸν τὴν τε τιμὴν, ἣν αὐτῷ ὁ Δημιουργὸς ἐδωρήσατο, αὐτεξουσίῳ προαιρέσει ἐτράπη ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν καὶ ἐπήρθη κατὰ τοῦ πεποιηκότος αὐτὸ Θεοῦ, ἀντᾶραι αὐτῷ βουληθεῖς, καὶ πρῶτος ἀποστάς τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ κακῷ ἐγένετο».

58. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *ὁ.π.*, PG 94, 977C.

59. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *ὁ.π.*, PG 94, 868B.

60. Y. Veresh, "The Anthropology of the Heart...", *ὁ.π.*, σ. 236.

αὐτόν»⁶¹. Πέρα δηλαδή ἀπὸ τὴν ὕλική φύση του, ὁ ἄνθρωπος καταγόταν καὶ ἀπὸ τὸν πνευματικὸ κόσμο. Εἶχε τὰ πνευματικὰ χαρίσματα καὶ κυρίως τὸ αὐτεξούσιο. Ἔτσι, ἡ σκοτεινὴ πνευματικὴ ὑπαρξὴ συσκοτίζει τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ «τῆς ἐλπίδος (τοῦ Θεοῦ) τῆς μείζονος, ἡγουν τοῦ ἐν αὐτῷ γενέσθαι τῷ ἀνεσπέρῳ φωτί, ἐξέπεσον καὶ εἰς φθορὰν καὶ θάνατον μετηνέχθησαν»⁶².

Ὁ ἄνθρωπος, ὁ «μόνος ἀποστραφεὶς τὸ καλόν»⁶³, φέρει τὴν ψυχοσωματικὴ πτώση καὶ ἐπηρεάζει ὅλη τὴν κτιστὴ δημιουργία τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦ πτωτικοῦ πνευματικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου⁶⁴ εἰσχωρεῖ καὶ διαστρέφεται ὅχι μόνο ἡ ψυχοσωματικὴ φύση του, ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ κτίσις. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ζεῦγος τῶν πρωτοπλάστων. Ὅσο οἱ πρωτόπλαστοι εἶχαν στραμμένο τὸ εἶναι τους στὴ θέα τοῦ Θεοῦ, διατηροῦσαν σὲ ἰσχύ τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ, χωρὶς νὰ τοὺς ἐνδιαφέρει ἡ σωματικὴ γνώση. Λέγει ἐπ' αὐτοῦ ὁ Μέγας Ἀθανάσιος: «Κάκεινος [ὁ πρωτόπλαστος], ἔως μὲν τὸν νοῦν εἶχε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν τούτου θεωρίαν, ἀπεστρέφετο τὴν πρὸς τὸ σῶμα θεωρίαν»⁶⁵. Ἡ ἀλλαγὴ ἐπῆλθε ὅταν ὁ διάβολος μὲ ὑπουλὴ μέθοδο κατόρθωσε, ὅπως περιγράφει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, νὰ δηλητηριάσει τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξή: «ὑπὸ τὴν γλῶσσαν κεράσαι καὶ οἶον συσκευάσαι καὶ μῖξαι δόλω, γλυκερῷ λόγῳ, τὸ δι' ἀκοῆς δηλητήριον ἐπῆλθεν, ἔθελεν, ἔτρωσεν ὦ καὶ τῆς ἐμῆς εὐκολίας καὶ τῆς ἐκείνου κακίας – εἰσέχεε τῇ ψυχῇ τὸν ἰόν, ἐθανάτωσε τὸ ζῶν ἐκείθεν, τὸ σῶμα λέγω, τὴν δ' ἀφ' ἑαυτῆς ζῶσαν ψυχὴν ἡμαυρώσεν»⁶⁶.

Ὁ ἄνθρωπος ἐπαναστατεῖ, θέλει νὰ γίνῃ θεός⁶⁷, δίχως τὴν κοινωνία μὲ τὸν Δημιουργό του. Κινούμενος ὁμως ὀρμητικὰ πίπτει πρὸς τὰ κάτω καὶ

61. Σοφ. Σολ. 2, 23.

62. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Ἠθικά II*, Λόγος Ι', Περὶ τῆς φοβεράς τοῦ Κυρίου ἡμέρας καὶ τῆς μελλούσης κρίσεως, SC 129, 50-52, σ. 262.

63. Μ. Ἀθανασίου, Λόγος περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ, PG 25, 172C.

64. Anna Usacheva, S. Bhayro καὶ J. Ulrich (eds.), *The Unity of Body and Soul in Patristic and Byzantine Thought*, Brill 2021, σ. 128.

65. Μ. Ἀθανασίου, Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, PG 25, 8D.

66. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, τόμ. Α': Λόγοι ἀποδεικτικοί, Ἀντεπίγραφαι, ἐπιστολαὶ πρὸς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνον, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων, ὁ.π., σ. 85.

67. Ν. Νικολαΐδης, *Θέματα Πατερικῆς Θεολογίας*, ὁ.π., σ. 228.

«κεῖται πτώμα ἐξαίσιον»⁶⁸, ὑποδουλωμένος «τυραννίδι τοῦ διαβόλου»⁶⁹. Ἐνδίδει στήν πειρασμική προσβολή τοῦ σατανᾶ γιὰ ἄμεση ἰσοθεΐα καί παρακούει τὴν ἐντολή τοῦ Θεοῦ. Οἱ κινήσεις τῶν πρωτοπλάστων δὲν ὀδηγήθηκαν ἀπὸ τὴ λογική, ἀλλὰ ἀντιθέτως τὰ πάθη καταδυνάστευσαν τὸν νοῦ, καὶ ἔτσι «πρὸς τὸ ἄλογόν τε καὶ ἀνόητον μεταβαίνων ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ τοῦ διανοητικοῦ καὶ θεοειδοῦς τῇ ὁρμῇ τῶν τοιούτων παθημάτων ἀποκτηνούμενος»⁷⁰. Αὐτονομεῖται ὑπαρξιακὰ καὶ γεύεται παράκαιρα τὸν καρπὸ τοῦ ξύλου, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ γευθεῖ τὸν θάνατο ἀντὶ τῆς ζωῆς⁷¹. «Ἐλυσε πρόσταγμα Θεοῦ παρακοή, καὶ ξύλον ἤνεγκε θάνατον βροτοῖς, τὸ μὴ εὐκαίρως μεταληφθέν· ἐν ἀσφαλείᾳ τῆς ἐριτίμου δέ, ἐντεῦθεν ζωῆς τὸ ξύλον εἶργετο, ὃ νυκτιλόχου δυσθανοῦς ἠνέωξεν»⁷².

Ὁ ἄνθρωπος, «ἕκαστος ... πειράζεται ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενος καὶ δελεαζόμενος»⁷³, δηλαδὴ μὲ τὴ χρήση τοῦ νοῦ καὶ τοῦ αὐτεξουσίου του προβαίνει στὶς ἐπιλογές του. Ἄν ὁ Θεὸς παρενέβαινε στήν ἀποτροπὴ τῶν ἐπιλογῶν τοῦ ἀνθρώπου, αὐτομάτως θὰ ἐρχόταν ὁ Θεὸς σὲ ἀντίφαση μὲ τὸν ἑαυτὸ του. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἐρμηνεύει ὅτι ἡ ἀρετὴ δὲν ἀποκτᾶται μὲ τὴ βία καὶ τὸν ἐξαναγκασμό: «Οὐκ ἀρετὴ τὸ βία γινόμενον»⁷⁴. Ὁ κάθε ἄνθρωπος, ἂν καὶ φέρει τὶς συνέπειες τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, εἶναι ἐλεύθερος στήν ἐπιλογή τῆς γνώσης τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ κακοῦ.

Ἔτσι, τὸ ἁμάρτημα τῶν πρωτοπλάστων εἶναι ὄντολογικὸ καὶ ὄχι ἠθικόν. Στὴν Καινὴ Διαθήκη μὲ πολὺ χαρακτηριστικὸ τρόπο ὁ ἀπόστολος Παῦλος τονίζει τὴν οὐσία αὐτῆς τῆς παρακοῆς. Στὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴ του ἀναφέρει πὼς οἱ ἄνθρωποι, μολονότι γνώρισαν τὸν Θεό, «ἀλλ' οὐχ

68. Παρακλητική. Στιχηρὰ προσόμοια Σταυρώσιμα Δεσποτικά, Ἦχος β', Τρίτη ἐσπέρας, Ἀθήνα 1991, σ. 91.

69. «Δοξαστικὸν τοῦ Μεγάλου Ἑσπερινοῦ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ», *Μηναῖον Σεπτεμβρίου*, Ἀθήνα 1970, σ. 173.

70. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως ὁ Λόγος ὁ λεγόμενος τὰ Μακρίνια*, PG 46, 61D.

71. Στυλιανὸς Χατζηγρηγορίου (πρωτ.), «Τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας στήν ὑμνογραφία τῶν ἑορτῶν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ», *Θεολογία* 87, 2 (2016), σσ. 250-251.

72. «Κανὼν Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ (Κοσμᾶ, ὠδὴ ζ', τροπᾶριον β')», *Μηναῖον Σεπτεμβρίου*, Ἀθήνα 1970, σ. 182.

73. *Ίακ.* 1, 14.

74. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, PG 94, 924B.

ὥς Θεὸν ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν»⁷⁵. Διέκοψαν κάθε σχέση μαζί Του, «ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδιά· φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν, καὶ ἥλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἐρπετῶν»⁷⁶. Αὐτὴ ἡ διακοπὴ σχέσεως δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡθικὴ ἀλλὰ σχέση ζωῆς. Ἡ θεωρία καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ Θεοῦ μεταστράφηκε σὲ θεωρία τῆς κτίσεως: «Ἔως μὲν τὸν νοῦν εἶχε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν τούτου θεωρίαν, ἀπεστρέφετο τὴν πρὸς τὸ σῶμα θεωρίαν. ὅτε δὲ συμβουλία τοῦ ὀφείως ἀπέστη μὲν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν διανοίας, ἑαυτὸν δὲ κατανοεῖν ἤρξατο, τῆνικαῦτα καὶ εἰς ἐπιθυμίαν τοῦ σώματος ἔπεσαν»⁷⁷.

Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, προκειμένου νὰ ἀναδείξει αὐτὴν τὴν ἐπιλογὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀναφέρει: «λογισάμενοι δὲ καὶ ἐπινοήσαντες ἑαυτοῖς τὴν κακίαν»⁷⁸. Χρησιμοποιεῖ δύο μετοχές ποὺ φανερώνουν καθαρά αὐτὴ τὴ διαστρέβλωση, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐλεύθερη ἐπιλογὴ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ «κατ' εἰκόνα», τοῦ λογικοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Σύμφωνα μὲ τὸν ἅγιό Γρηγόριο Παλαμᾶ, ἡ νοερὴ καὶ λογικὴ φύση τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία ἔχει τὸν νοῦ, τὸν λόγο καὶ τὸ ζωοποιὸ πνεῦμα, ἔχει δημιουργηθεῖ «κατ' εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ περισσότερο καὶ ἀπὸ τοὺς ἀσώματους ἀγγέλους. Τὸ προνόμιο αὐτὸ τῆς ψυχῆς, τὸ λογικὸ καὶ τὸ νοερό, τὸ ἔχει ἀμετάβλητο καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἐννοήσῃ τὴν ἀξία τῆς καὶ ἂν ἀκόμη δὲν φρονεῖ καὶ δὲν ζεῖ ἀντάξια τοῦ Θεοῦ, ὁ Ὅποιος τὴ δημιούργησε «κατ' εἰκόνα» Του. Συνεπῶς, τὸ κατ' εἰκόνα δὲν καταστράφηκε ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ἀλλὰ ἀμαυρώθηκε.

Γι' αὐτὸ καὶ μετὰ τὴν παράβαση τῶν πρωτοπλάστων ὁ ἄνθρωπος χάνει τὸ «καθ' ὁμοίωσιν» ἀλλὰ δὲν χάνει τὸ «κατ' εἰκόνα». Αὐτὸ παραμένει ἀλλὰ εἶναι σκοτεινό. Ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζει τὸ ἐπίπονο ἔργο τῆς καθάρσεως τοῦ σκότους τῆς ψυχῆς. Τὸ φῶς τῆς ψυχῆς ἀμαυρώθηκε ἀπὸ τὸ σκότος τῶν παθῶν καὶ χρειάζεται κάθαρση: «Οὔτε γὰρ ἀπώλεσεν ὁ ἄνθρωπος, τὸ κατ' εἰκόνα· ἀλλ' εἰ ἄρα ἐχυδαίωσε τὸ

75. Ρωμ. 1, 21.

76. Ρωμ. 1, 21-23.

77. Μ. Ἀθανασίου, *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, PG 25, 8D.

78. Μ. Ἀθανασίου, *Λόγος περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*, PG 25, 104B.

κατ' εἰκόνα, μολύνοντας ἑαυτὸν ἐν ἀδιαφόροις πράγμασι καὶ ἀνηκέστοις ἁμαρτίαις»⁷⁹. Συνεπῶς, ἡ ἀρχικὴ σύσταση τοῦ ἀνθρώπου δὲν ὑπέστη καμμία ἀλλαγὴ ἢ μεταβολή, διότι ὁ χρόνος, «οὐκ ἀλοιοῖ τὴν φύσιν τοῦ γένους», «ἀλλ' ἕκαστον τῶν γενομένων κατὰ γένος τῇ ἰδίᾳ οὐσίᾳ ὡς γέγονεν ἐστὶ τε καὶ μένει»⁸⁰.

Ὁ ἅγιος Συμεὼν ἀναφέρει ὅτι μὲ τὴν πτώση τοῦ ὁ ἀνθρώπου, «εὐθύς ἐγυμνώθη τῆς ἀφθάρτου καταστολῆς καὶ δόξης καὶ τῆς φθορᾶς γυμνότητά ἐνεδύσατο»⁸¹. Τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα ἀφαίρεσε ἀπὸ τὸν ἀνθρώπο τὴ χαρισματικὴ ὀπτικὴ δύναμη, μὲ τὴν ὁποία ἀντιλαμβανόταν τὸ φῶς ἐκεῖνο ποὺ χορηγοῦσε τὴν ἀληθινὴ ζωὴ⁸². Ἐχασε τὴ χάρη καὶ τὸν φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀμαυρώθηκε τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ἐφθάρη τὸ αὐτεξούσιο τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντὶ νὰ ὀδεύει πρὸς τὸν τελειωτικὸ στόχο του, ἀποπροσανατολίστηκε λόγῳ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ διαβόλου⁸³. Κατὰ τὸν Μακάριο τὸν Αἰγύπτιο, σημαίνει ἀπώλεια τοῦ φωτὸς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ βυθισμὸ στὸ πνευματικὸ σκοτάδι. «Ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἐπείσελθοῦσαν τῇ ψυχῇ κακίαν, καὶ σκοτίσασαν αὐτήν, πρὸς τὸ μὴ ἐπιγινῶναι τὴν μεταβολήν, ὅτι πρῶτον καθαρεύων ὁ νοῦς ἑώρα τὸν Δεσπότην αὐτοῦ ἐν ἀξιώματι ὦν, καὶ νῦν ἐνδέδεται διὰ τὴν ἔκπτωσιν αἰσχύνην, τυφλωθέντων τῶν ὀφθαλμῶν τῆς καρδίας τοῦ μὴ βλέπειν ἐκείνην τὴν δόξαν, ἣν ἔβλεπε πρὸ τῆς παρακοῆς ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀδάμ»⁸⁴.

Ἡ πτώση λοιπὸν ἀπωθεῖ βαθιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ἀνθρώπος χάνει τὴν ἀληθινὴ του φύση, ἀφοῦ ἡ δυνατότητά του νὰ φθάσει στὸ

79. Ἐπιφανίου Κύπρου, *Κατὰ αἵρέσεων ὁγδοήκοντα τὸ ἐπικληθὲν Πανάριος εἶτ' οὗν Κιβώτιος*, PG 41, 344B.

80. Μ. Ἀθανασίου, *Λόγος Β'*, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, PG 26, 360B καὶ PG 26, 188C. Πρβλ. Εὐθύμιος Στύλος (Ἐπίσκ. Ἀχελώου), *Χιτώνες καὶ ἱμάτια...*, ὁ.π., σ. 93.

81. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Ἠθικά Ι'*, Λόγος Α', Κεφάλαια τοῦ λόγου, SC 122, 12-14, σ. 184.

82. Δ. Ἰω. Τσελεγγίδης, *Χάρη καὶ ἐλευθερία κατὰ τὴν πατερικὴ παράδοση τοῦ ΙΔ' αἰῶνα*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 67.

83. Δ. Ἰω. Τσελεγγίδης, «Ὁ χαρακτήρας τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν Ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ», *Πρακτικὰ Διεθνῶν Ἐπιστημονικῶν Συνεδρίων Ἀθηνῶν (13-15 Νοεμβρίου 1998) καὶ Λεμεσοῦ (5-7 Νοεμβρίου 1999)*, Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς στὴν Ἱστορία καὶ τὸ παρόν, Ἅγιον Ὅρος 2000, σ. 229.

84. Μακαρίου Αἰγυπτίου, *Ὁμιλίαι πνευματικάι*, PG 34, 785A.

«καθ' ὁμοίωσιν» ἐπλήγη⁸⁵: «Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν αὐτοῖς, οἵτινες μετέλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα... Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας. αἱ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετέλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν»⁸⁶. Κατὰ τὸν θεόπνευστο Δαβίδ, ὁ ἄνθρωπος χωρὶς Θεοῦ «παρασυμβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνόητοις καὶ ὡμοιωθῆ αὐτοῖς»⁸⁷. Ὁ ἄνθρωπος μετέλλαξε τὸν ὄντολογικὸ προορισμὸ του. Ἀντὶ ἀπὸ τὸ κατὰ φύσιν⁸⁸ νὰ πορευθεῖ στό «ὑπὲρ φύσιν»⁸⁹, τρέπει τὴ φύσιν του στό «παρὰ φύσιν»⁹⁰. Ἐξ αἰτίας τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, τὸ «κατ' εἰκόνα» ὑπέστη ζόφωση⁹¹. «Νοῦς γὰρ ἀποστάς τοῦ Θεοῦ ἢ κτηνώδης γίνεταί ἢ δαιμονιώδης καὶ τῶν ὄρων ἀποστάς τῆς φύσεως ἐπιθυμεῖ τῶν ἀλλοτρίων»⁹². Ὁ νοῦς ἀπὸ ἡγεμῶν⁹³ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἀμαυρώνεται καὶ χάνει τὴ στοχοθεσίαν του.

Πρὶν ἀπὸ τὴν πτῶση τους, οἱ πρωτόπλαστοι εἶχαν ὅλο τους τὸ εἶναι στραμμένο πρὸς τὴ θεωρία τοῦ Θεοῦ: «Ἐως μὲν εἶχον τὸν νοῦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν τούτου θεωρίαν, ἀπεστρέφοντο τὴν πρὸς τὸ ἴδιον σῶμα θεωρίαν»⁹⁴. Μετὰ τὴν πτῶση, ἡ διάνοιά τους διαστρεβλώνεται, προτιμοῦν τὴν αὐτογνωσίαν ἀπὸ τὴ Θεογνωσίαν. «Ὅτε δὲ συμβουλίαν

85. Π. Εὐδοκίμωφ, *Ἡ Ὁρθοδοξία*, ὁ.π., σ. 120.

86. *Ῥωμ.* 1, 24-26.

87. *Ψάλμ.* 48, 21.

88. Κατὰ φύσιν κατάστασις τῆς ψυχῆς εἶναι γνώσις τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ, τῶν αἰσθητῶν καὶ τῶν νοητῶν.

89. Ὑπὲρ φύσιν εἶναι ἡ κίνησις ἀπὸ τῆς θεωρίας τῆς θεότητος.

90. Παρὰ φύσιν εἶναι ἡ κίνησις μέσα στὰ πάθη.

91. Ν. Νικολαΐδης, *Γιατί ὁ Θάνατος;*..., ὁ.π., σ. 143.

92. Π. Εὐδοκίμωφ, *Ἡ Ὁρθοδοξία*, ὁ.π., σ. 122. Πρβλ. Παλλαδίου Ἐλενουπόλως, *Λαυσαϊκὴ Ἱστορία, Περὶ Διοκλῆ* (98), PG 34, 1203D-1204: «Ὁ νοῦς ἀποστάς τῆς τοῦ Θεοῦ θεωρίας κατ' ἐννοιαν, ἢ δαίμων γίνεται ἢ κτήνος... Νοῦς ἀνθρώπου Θεοῦ θεωρίας ἀναχωρήσας ἐξ ἀνάγκης ἢ τῷ τῆς ἐπιθυμίας δαίμονι περιπίπτει τῷ ἄγοντι εἰς ἀκολασίαν, ἢ τῷ θυμικῷ πνεύματι περιπίπτει τῷ πονηρῷ, ὅθεν αἱ ἄλογοι τίκτονται ὀρμαί. Καὶ τὴν μὲν ἀκόλαστον ἐπιθυμίαν ἔλεγεν εἶναι κτηνώδη, τὸν δὲ θυμὸν κίνησιν δαιμονιώδη».

93. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΑΒ'*, *Περὶ τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας καὶ ὅτι οὐ παντὸς ἀνθρώπου, οὔτε παντὸς καιροῦ τὸ περὶ Θεοῦ διαλέγεσθαι*, PG 36, 185C: «... νοῦς δὲ τοῖς πᾶσιν ἡγεμῶν».

94. Μ. Ἀθανασίου, *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, PG 25, 8D.

τοῦ ὄψεως ἀπέστησαν μὲν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν διανοίας, ἑαυτοὺς δὲ κατανοεῖν ἤρξαντο. Τηνικαῦτα καὶ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ σώματος ἔπεσαν καὶ ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν»⁹⁵. Ἀντὶ νὰ βλέπουν τὸν Θεὸ καὶ νὰ στοχεύουν στό «καθ' ὁμοίωσιν», ἐπιθυμοῦν τὴν αὐτονόμηση καὶ τὴν ἐγωιστικὴ θεοποίηση τοῦ ἑαυτοῦ τους, μὲ ἀποτέλεσμα «διὰ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς γυμνωθέντες τῆς ἄνωθεν ῥοπῆς, αἰσθησιν λαμβάνουσι καὶ τῆς αἰσθητῆς γυμνότητος, ἵνα διὰ τῆς καταλαβούσης αὐτοὺς αἰσχύνῃς γνῶσιν ἀκριβῶς, εἰς οἷον αὐτοὺς ὀλισθόν ἤγαγε τὸ παραβῆναι τὴν ἐντολὴν τοῦ Δεσπότης»⁹⁶.

Οἱ πρωτόπλαστοι, γιὰ νὰ φτάσουν στὴν πράξη τῆς ἀνυπακοῆς, πέρασαν ἀπὸ τρία στάδια καὶ «διὰ τὴν παράβασιν τῷ ἐπιτιμίῳ τοῦ θανάτου γέγονεν ὑπεύθυνος» ὁ ἄνθρωπος⁹⁷. Καλλιέργησαν τὴν πρόκληση μὲ τὴ διάνοια, ἀκολούθησε ὁ λόγος, καὶ ἤλθε ὡς κατάληξη ἡ πράξη⁹⁸. Σύμφωνα μὲ τοὺς Νηπτικoὺς Πατέρες, ἡ ἁμαρτία καλλιεργεῖται πρῶτα στὸν νοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς. Ἐκεῖ ἐκδηλώνεται ὡς «προσπάθεια», ὡς προσκόλλησις δηλαδὴ καὶ ἐπιθυμία τοῦ νοῦ στὰ ἀντικείμενα τῶν παθῶν. Ἡ ἐμπαθὴς ἡδονὴ ἐκδηλώνεται ὡς «ἡδυπάθεια» καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ δεύτερο στάδιο, ὅπου, στὸ κέντρο τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, ὁ ἄνθρωπος αὐτοπροαιρέτως ἐγκαταλείπει τὸν Θεὸ καὶ προτιμᾷ τὰ πάθη. Τέλος, ὅταν ὁ λόγος γίνῃ πράξη μὲ τὴ βοήθεια τοῦ σώματος, ἡ ἁμαρτία διαπράττεται καὶ δημιουργεῖ τὰ πάθη⁹⁹: «ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκει ἁμαρτίαν, ἡ δὲ ἁμαρτία ἀποτελεσθεῖσα ἀποκύει θάνατον»¹⁰⁰.

Οἱ συνέπειες εἶναι ἄκρως ἐπώδυνες. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ξεκαθαρίζει ὅτι αἰτία ὅλων τῶν κακῶν ἀποτελεῖ ἡ ἀποστασία τοῦ νοῦ: «Διὰ δὲ τῆς παραβάσεως πρὸς τὴν ὕλην μᾶλλον κινηθεὶς καὶ τῆς αὐτοῦ αἰτίας, τοῦ Θεοῦ φημι, ἀποσπάσας τὸν νοῦν, τῇ φθορᾷ προσοικειοῦσθαι, καὶ παθητὸς ἀντὶ ἀπαθοῦς καὶ θνητὸς ἀντὶ ἀθανάτου γίνεσθαι καὶ συνδυασμοῦ καὶ ῥευστῆς γεννήσεως ἐπιδέεσθαι καὶ τῇ ἐφέσει τῆς ζωῆς

95. Μ. Ἀθανασίου, ὁ.π.

96. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὁμιλίαι εἰς τὴν Γένεσιν, PG 53, 131.

97. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ὁ.π., PG 53, 150.

98. Δ. Ἰω. Τσελεγγίδης, Προϋποθέσεις καὶ κριτήρια τοῦ Ὁρθοδόξως καὶ ἀπλανῶς θεολογεῖν. Θεολογικὲς καὶ Ἐκκλησιολογικὲς προσεγγίσεις, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2013, σ. 128.

99. Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν, τόμ. Δ', Ἀθήνα 1996, σ. 282.

100. Ἰακ. 1, 14-15.

τῶν μὲν ἡδέων, ὡς δῆθεν ταύτην συνιστώντων ἀντέχεσθαι, πρὸς δὲ τοὺς τούτων προμηθουμένους τὴν στέρησιν ἀδεῶς ἀπεχθάνεσθαι· καὶ τὴν μὲν ἔφεσιν ἐκ Θεοῦ πρὸς τὴν ὕλην, τὸν δὲ θυμὸν ἐκ τοῦ τῆς σωτηρίας ὄντως ἐχθροῦ μεταφέρειν πρὸς τὸ ὁμόφυλον»¹⁰¹.

Ἔτσι, ἐπειδὴ ἀποβάλλεται ἡ Θεία ἐνέργεια, ὅλη ἡ ὑπαρξη καθίσταται εὐεπίφορος καὶ ἐπιρρεπὴς πρὸς τὴν ἁμαρτία. Οἱ Νηπτικοὶ Πατέρες πίστευαν στὴ βιβλικὴ ἀλήθεια, ὅτι «πᾶς ὁ φαῦλα πράσσων μισεῖ τὸ φῶς καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ»¹⁰². Ἡ διάπραξη τῆς ἁμαρτίας, ὡς κατάληξη τοῦ ἀποτυχόντος ἀγῶνος ἐναντίον τῶν ἐμπαθῶν λογισμῶν, ἀποτελεῖ θάνατο τῆς ψυχῆς. Στούς ἀσκητικούς λόγους του, ὁ Ἀββᾶς Δωρόθεος διευκρινίζει: «ὅτι πᾶσα ἡ κατ' ἐνέργειαν ἁμαρτία πάλιν ὑποχειρίους ἡμᾶς ποιεῖ, ἐπειδὴ ἐκόντες ἑαυτοὺς καταβάλλομεν καὶ καταδηλοῦμεν»¹⁰³. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος, νικημένος ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, καταντᾷ δοῦλος τῆς ἁμαρτίας: «Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας»¹⁰⁴.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ φράση τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας: «Νενόσηκεν ἡ φύσις τὴν ἁμαρτίαν, διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνός, τουτέστιν Ἀδάμ. Οὕτω ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, οὐχ ὡς ἐν τῷ Ἀδὰμ συμπαραβεβηκότες, οὐ γὰρ ἦσαν πώποτε, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς ἐκείνου φύσεως ὄντες, τῆς ὑπὸ νόμον πεσούσης τῆς ἁμαρτίας»¹⁰⁵. Ὁ Ἀββᾶς Δωρόθεος στὰ συγγράμματά του γράφει ὅτι, ὅταν ἀπουσιάζει ἡ ζωοποιὸς χάρις, ἐπέρχεται ἡ φθορά, ἡ ὁποία, «ἐποίησε τὸ σῶμα μὲν τοῦ ἀνθρώπου παθητὸν ἐξ οὗ καὶ θνητόν, ὑποκειμένον εἰς πάθη ἀδιάβλητα - ἀναμάρτητα (πείναν, δίψαν, κάματον)»¹⁰⁶. Ἡ ψυχὴ, ὅταν δὲν ἐπιζητεῖ τὴ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, στερεῖται αὐτὴν καὶ ἀφήνει «τὸν ἄνθρωπον ἔρημον φωτισμοῦ, ἐσκοτισμένον κατὰ τὸν νοῦν, καὶ κληρονομικῶς ἐπιόρεπὴ πρὸς τὴν παράχρησιν τῶν φυσικῶν παθῶν καὶ

101. Γωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἑκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, PG 94, 977-979.

102. Γω. 3, 20.

103. Δωροθέου, Διδασκαλία ΚΒ', Ἑρμηνεῖα τινῶν ῥητῶν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, φαλλομένων μετὰ τροπαρίων εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα, PG 88, 1829A.

104. Γω. 8, 34.

105. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Ἑρμηνεῖα εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολήν, PG 74, 789AB.

106. Δωροθέου, Διδασκαλία Α', Περὶ ἀποταγῆς, PG 88, 1617B-1620A.

τῶν ἐνεργειῶν ψυχῆς καὶ σώματος»¹⁰⁷. Βεβαίως αὐτὴ ἡ «παράχρησις συνιστᾷ κατάστασιν παρὰ φύσιν, δηλαδὴ νόσον καὶ ἁμαρτίαν, ὡς παράβασιν τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον συνιστᾷ κατὰ φύσιν ζώην»¹⁰⁸.

Ἡ στροφή καὶ ἡ προσκόλλησις τοῦ νοῦ στὸ σῶμα καὶ στὶς ὑλικὲς ἀνάγκες ἔκανε τὰ σώματα ἀδιάφανα. Ἡ παχύτητα καὶ ἡ σκληρότητα τῶν δερματίνων χιτῶνων τῆς μεταπτωτικῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐμπόδιζε τὸ φῶς τοῦ Θεοῦ νὰ περάσει καὶ νὰ φωτίσει τὸν ἄνθρωπο. Οὔτε τὸ φῶς τοῦ Θεοῦ διαπερνοῦσε τὸν ἄνθρωπο, οὔτε ὁ ἄνθρωπος ἔβλεπε τὸ φῶς τοῦ Θεοῦ¹⁰⁹. Κατὰ τὸν Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ, αὐτὸ ὑποδηλώνει τὴν ἀμαύρωση τοῦ «κατ' εἰκόνα», τὴν ἀπώλεια τοῦ φωτὸς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ βύθισμα στὸ πνευματικὸ σκότος¹¹⁰. Παρομοιάζει τὴν πτώση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν πτώση τοῦ Ἑωσφόρου, ὁ ὁποῖος, μετὰ τὴν ἐπιλογὴ του, ἀπὸ ἄγγελος φωτὸς μεταβάλλεται σὲ πνεῦμα σκότους. Οἱ πρωτόπλαστοι λοιπόν, «γυμνωθέντες τῶν ἐκ τῆς ἁνωθεν αἵγλης φωτεινῶν καὶ ζωτικῶν ἐνδυμάτων, νεκροί ... ὡς ὁ Σατᾶν καὶ αὐτοὶ κατὰ πνεῦμα γερόνασιν»¹¹¹.

γ. Ἡ ἀναμόρφωση τοῦ νοῦ μὲ τὴν προσευχὴ καὶ τὴ νηστεία

Τὸ σχέδιο τῆς Θείας οἰκονομίας στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἦταν νὰ ἀναδείξει ἐκεῖνη τὴ γυναικα, ἡ ὁποία θὰ ἦταν ἄξια νὰ γίνῃ «Μητέρα τοῦ Φωτός». Οἱ θεοπτίες τῶν δικαίων καὶ τὰ κηρύγματα τῶν Προφητῶν¹¹² σταματοῦν

107. Δωροθέου, ὁ.π

108. Δωροθέου, ὁ.π.

109. Εὐθύμιος Στύλος (Ἐπίσκ. Ἀχελώου), *Χιτῶνες καὶ ἱμάτια...*, ὁ.π., σ. 85.

110. Ἀ. Κεσελόπουλος, «Ὁ ὄντολογικὸς χαρακτήρας τῆς ἠθικῆς κατὰ τὴ διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ», *Πρακτικὰ Διεθνῶν Ἐπιστημονικῶν Συνεδρίων Ἀθηνῶν (13-15 Νοεμβρίου 1998) καὶ Λεμεσοῦ (5-7 Νοεμβρίου 1999)*, Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς στὴν Ἱστορία καὶ τὸ παρόν, Ἅγιον Ὄρος 2000, σ. 71.

111. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Κεφάλαια φυσικά, θεολογικά, ἠθικά τε καὶ πρακτικά*, PG 150, 1153BC.

112. Βλ. σχετικὰ: Ἡσ. 7, 14: Ὁ Προφῆτης Ἡσαΐας χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη *σημεῖον*, προφητεύοντας τὴν ἐνανθρώπηση: «... διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν *σημεῖον*· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἑμμανουήλ».

μὲ τὴ γέννηση τῆς Παναγίας. Γιὰ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ἡ ἐκπλήρωση τῆς σωτηρίας¹¹³ τῶν ἀνθρώπων, διὰ τῆς Θεοτόκου, τοποθετεῖται χρονικὰ μὲ τὴ φράση ὡς «ἔσχαται ἡμέραι»¹¹⁴. «Ὡς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοῦ πρὸ αἰώνων ἀχρόνως ἐκ Πατρὸς γεννηθέντος, καὶ ἀνάρχως καὶ αἰδίδως, ὑπάρχοντος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῆς ἐνοικήσαντος, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀμεταβλήτως σαρκωθέντος καὶ γεννηθέντος»¹¹⁵. Μέσα στὸν Ναό «ὥσει ἐλαία κατάκαρπος, πάσης ἀρετῆς καταγώγιον γέγονε, πάσης βιωτικῆς καὶ σαρκικῆς ἐπιθυμίας τὸν νοῦν ἀποστήσασα, καὶ οὕτω παρθένον τὴν ψυχὴν συντηρήσασα σὺν τῷ σώματι, ὡς ἔπρεπε, τὴν Θεὸν ἐγκόλπιον ὑποδέχεσθαι μέλλουσιν»¹¹⁶.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ πραγματικότητα τῆς νέας καταστάσεως φανερώθηκε πρῶτα στὸ πρόσωπο τῆς Θεοτόκου¹¹⁷. Αὐτὴ, ἀφοῦ παρέδωσε στὸν Θεὸ τὸν ἡγεμονικὸ νοῦ ὡς ὑπήκοον σὲ ὅλα, ἐγκατέλειψε τελείως τὰ διδάγματα τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔτσι δέχτηκε ἄφθονα τὴν ἄνω σοφία¹¹⁸ καὶ τὸ θεῖο κάλλος, «τῶν Ἀγγέλων τὸν βίον ἐμφαίνουσα»¹¹⁹, καὶ τῆς «ἀναστάσεως τὸν τύπον ἐκλάμπουσα»¹²⁰. Ἡ Θεοτόκος «αὐγῇ τὸν νοῦν φωτίζουσα»¹²¹, ἀφοῦ κατήργησε αὐτὸν ποῦ φθείρει καὶ συσκοτίζει τὸν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, γίνεται «ἡ τὸν φθορέα

113. Μητρ. Γόρτυνος Ἱερεμίου, «Τὸ Ἀγιολόγιον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης», Ἐκκλησία 94, 1 (2017), σ. 18.

114. «Ἀκολουθία τοῦ Μικροῦ Παρακλητικοῦ Κανόνος εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ὡδὴ σ'», Ὁρολόγιον τὸ Μέγα, Ἀθήνα ¹²1995, σ. 549: «Ἀχραντε ἡ διὰ λόγου τὸν Λόγον ἀνερμηνεύτως ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τεκοῦσα».

115. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἑκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, PG 94, 1028C.

116. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ὁ.π., PG 94, 1160A.

117. Γ. Ἰω. Μαντζαρίδης, Παλαμικά..., ὁ.π., σ. 171.

118. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλία 53, Εἰς τὴν πρὸς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἵσοδον καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς θεοειδῇ βίον τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, [ΕΠΕ 11], ἐκδ. «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1986, σ. 282.

119. «Γ' Στάσις, Α' Οἶκος, Ἀκολουθία Ἀκαθίστου Ὑμνου-Χαιρετισμῶν εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον», Ὁρολόγιον τὸ Μέγα, Ἀθήνα ¹²1995, σ. 536.

120. Ὁ.π. σ. 536.

121. «Δ' Στάσις, Δ' Οἶκος, Ἀκολουθία Ἀκαθίστου Ὑμνου-Χαιρετισμῶν εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον», Ὁρολόγιον τὸ Μέγα, Ἀθήνα ¹²1995, σ. 538.

των φρενῶν καταργοῦσα»¹²² καὶ «τῆς ἀπάτης τὴν κάμινον σβέσασα»¹²³. «Φωτοδόχον λαμπάδα, τοῖς ἐν σκότει φανείσαν ὁρῶμεν τὴν ἀγίαν Παρθένον· τὸ γὰρ αὐλον ἄπτουσα φῶς, ὁδηγεῖ πρὸς γνῶσιν θεϊκὴν ἅπαντας»¹²⁴. Ἡ Θεοτόκος μᾶς δίδαξε ὅτι «τὸ θεωρεῖν οὐκ αἰσθήσει μόνον ἢ καὶ λογισμῷ τοῖς ὄντως προσγίνεται ἀνθρώποις, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον τῇ τοῦ νοῦ καθάρσει καὶ τῇ τῆς θείας χάριτος μεθέξει, καθ' ἣν οὐ λογισμοῖς ἀλλὰ ἐπαφαῖς αὐλοῖς τοῖς θεοειδέσιν ἐντρυφῶμεν κάλλεσιν»¹²⁵. Ἐξ ἄλλου, ἡ Θεοτόκος μὲ τὴν ἐνοίκηση στῆ γαστέρα τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ γίνεται ὁ «ἔμψυχος ναός»¹²⁶, ὁ «θησαυρός»¹²⁷, ἡ «κιβωτός»¹²⁸ καὶ ἡ «σκηνὴ τοῦ Θεοῦ Λόγου»¹²⁹.

Σύμφωνα, μὲ τὸν ἅγιο Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ, ὁ ἄνθρωπος, γιὰ νὰ μεταβεῖ στὸ κάλλος τῆς ὁγδοῦς ἡμέρας, πρέπει νὰ καταπαύσει τὸν νοῦ τοῦ ἀπὸ τὰ πάθη «σαββατίζων κατὰ νοῦν καὶ αὐτῆς ψιλῆς τῆς τῶν παθῶν φαντασίας»¹³⁰ καὶ προσθέτει: «Ὁ τὴν παρασκευὴν τῶν ἔργων τῆς δικαιοσύνης πληρώσας, διέβη πρὸς τὴν ἀνάπαυσιν τῆς γνωστικῆς θεωρίας· καθ' ἣν τοὺς λόγους τῶν ὄντων περιλαβὼν θεοπρεπῶς, τῆς κατὰ νοῦν περὶ αὐτὴν κινήσεως ἀναπαύεται»¹³¹. Δικαίως ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος παροτρύνει τοὺς ἀνθρώπους λέγοντάς τους: «μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»¹³².

Ἡ πορεία τῶν ἀρετῶν εἶναι ἀνοδικὴ καὶ προϋποθέτει πολὺ κόπο καὶ ἀγῶνα. Οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ ὑπερβοῦν ὅλα τὰ γήινα καὶ ὅλο τὸ νέφος τῆς λύπης ποὺ σκοτίζει τὸν νοῦ, διότι «οὐκ ἐν γῇ γὰρ ἡμῶν τὸ πολίτευμα.

122. «Δ' Στάσις, Α' Οἶκος, Ἀκολουθία Ἀκαθίστου Ὑμνου-Χαιρετισμῶν εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον», Ὁρολόγιον τὸ Μέγα, Ἀθήνα ¹²1995, σ. 538.

123. «Β' Στάσις, Γ' Οἶκος», ὁ.π., σ. 534.

124. «Δ' Στάσις, Γ' Οἶκος», ὁ.π., σ. 538.

125. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλία 53, Εἰς τὴν πρὸς τὰ ἅγια τῶν ἀγίων εἴσοδον καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς θεοειδῇ βίον τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ὁ.π., σ. 342.

126. «Δ' Στάσις, Ε' Οἶκος», ὁ.π., σ. 539.

127. Ὁ.π.

128. Ὁ.π.

129. Ὁ.π.

130. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Περὶ θεολογίας καὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, PG 90, 1101D-1104.

131. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, ὁ.π., PG 90, 1104D.

132. Ματθ. 3, 2.

Πρὸς οὐρανὸν τὸν νοῦν ἐναποτείνωμεν»¹³³. Αὐτὴ τὴν προσπάθεια ὁ Δαμασκηνὸς τὴν παρομοιάζει μὲ τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ γεωργοῦ, τοῦ στρατιώτη, τοῦ ἐμπόρου καὶ ἄλλων, οἱ ὅποιοι καταπονοῦν τὸ σῶμα τους γιὰ τὴν ἐπιθυμία τοῦ κέρδους: «Τοῦ ποθουμένου κερδήματος τύχωσι, καὶ ὅσω τοὺς προμοχθήσαντας ἐντρυφῶντας ὁρῶσι τοῖς κέρδεσι, πολλῶ πλεον πρὸς τὴν τῶν πόνων ὑπομονὴν παραθήγονται»¹³⁴. Τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ τοὺς «πνευματικούς ὑπασπιστάς τοῦ Δεσπότη»¹³⁵, οἱ ὅποιοι θὰ ἀπολαύσουν «τὰ ἐν ἐλπίσι κείμενα ὅψεσι θεάσονται, καὶ τοὺς προπεπονηκότας τῶν ἐλπιζομένων ἀγαθῶν τῆς χλιδῆς ἐναπολαύοντας»¹³⁶. Ἡ ὑψιστὴ προτεραιότητα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Γιὰ νὰ φθάσει μέχρι ἐκεῖ, πρῶτα θὰ περάσει διὰ μέσου τῆς «στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ τῆς ἀπαγοῦσης εἰς τὴν ζωὴν»¹³⁷. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Χριστὸς «πρὸ τοῦ Σταυροῦ» «ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτὸν τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον καὶ ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς ἐξαστράπτων»¹³⁸ καὶ «εἶπεν αὐτοῖς· τοῦτο τὸ γένος ἐν οὐδενὶ δύναται ἐξελεῖν εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ»¹³⁹. Συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ φτάσει στὸ προορισμὸ του ποὺ εἶναι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ κάθαρση τῆς ψυχῆς μὲ προσευχὴ καὶ νηστεία.

Ὁ Χριστὸς δὲν ἀνεκαίνισε ἀπλῶς τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἀλλὰ εἶναι ὁ ἴδιος «συνεργός»¹⁴⁰ στὸν πνευματικὸ ἀγῶνα τῶν ἀνθρώπων καὶ προσφέρει ἀοράτως «χεῖρα βοηθείας»¹⁴¹. Τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ φανέρωσε στοὺς ἀνθρώπους τὴ βασικὴ προϋπόθεση τῆς θεοπτίας. Τὸ παράγγελμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου: «ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε»¹⁴² δὲν ἦταν τυχαῖο, ἀφοῦ ἡ μνήμη τοῦ Χριστοῦ φωτίζει τὸν νοῦ καὶ ἐκδιώκει

133. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τὴν ὑπερένδοξον Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 96, 545B.

134. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ὁ.π.*, PG 96, 568B.

135. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ὁ.π.*

136. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ὁ.π.*

137. *Ματθ.* 7, 14.

138. *Λουκ.* 9, 28-29.

139. *Μάρκ.* 9, 29.

140. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Δεκάλογος τῆς κατὰ Χριστὸν νομοθεσίας*, PG 150, 1093A.

141. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Κατηχήσεις II*, Λόγος ΚΑ', *Περὶ μνήμης θανάτου*, SC 104, 152, σ. 362.

142. *Α' Θεσ.* 5, 17.

τὸν σκοτασμό. Μόνιμη καὶ συνεχῆς ἀπασχόληση τῶν Ἑσυχαστῶν γιὰ νὰ φτάσουν στὴ θεοπτία ἦταν ἡ ἀδιάλειπτη μνήμη τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὸ φῶς ποὺ ἔβλεπαν ἦταν, κατὰ τὸν Παλαμᾶ, τὸ οὐσιῶδες φῶς ποὺ πῆγγαζε ἀπὸ τὸν Χριστὸ στὸ Θαβώρ¹⁴³, ἀφοῦ ἡ «προσευχὴ δὲ θείας δόξης ἐμφάνεια»¹⁴⁴. Ὁ ἅγιος Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος θεωρεῖ τὴν προσευχὴ ὡς «νοερὰν καὶ κρυπτὴν ἐργασίαν»¹⁴⁵ καὶ ὑπονοεῖ τὴ νοερὰ διάσταση τῆς προσευχῆς, ὡς ἐργήγορση¹⁴⁶, ἡ ὁποία εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς καθαρᾶς προσευχῆς καὶ συνεπῶς τῆς θέας τοῦ Θεοῦ φωτός.

Πέρα ἀπὸ τὴ σωματικὴ ἀνάβαση στὸ ὄρος Θαβώρ, ὁ Χριστὸς ὑπέδειξε στοὺς μαθητὲς Του τὸν τρόπο τῆς νοητῆς καὶ πνευματικῆς ἀνάβασης. Ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου ἀμαύρωσε καὶ διέσπασε τὸν νοῦ του. Ἡ ἐπαναφορὰ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸ πραγματοποιεῖται μὲ τὴν προσευχή· «τοιαύτη γὰρ ἡ τῆς προσευχῆς φύσις· ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνάγει τὸν ἄνθρωπον, καὶ πᾶν ἐπουράνιον ὑπερβᾶσα καὶ ὄνομα καὶ ὕψωμα καὶ ἀξίωμα, αὐτῷ παρίστησι τοῦτον τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ»¹⁴⁷. Ἡ προσευχὴ βοηθεῖ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν σκοτασμὸ τοῦ νοῦ. Καθαρίζει καὶ εὐπρεπίζει τὶς καρδιές καὶ ἀναθερμαίνει τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸ¹⁴⁸ καὶ ὁ Θεὸς σκηνώνει στὶς καρδιές τῶν προσευχομένων ἀνθρώπων, μεταβάλλοντας αὐτὲς σέ «ναὸν Θεοῦ ζῶντος»¹⁴⁹.

Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς εἶναι ἀπόλυτος ὅταν λέγει: «Τῷ ἐμπαθεῖ νῷ ἐνωθῆναι τὸν Θεόν, ἀδύνατον»¹⁵⁰. Ἡ ἀδιάλειπτη προσευχὴ ἐναπόκειται στὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου καὶ παίζει σημαντικὸ ρόλο στὴν ἐπίτευξη

143. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, τόμ. Γ': *Ἀντιρόητικοὶ πρὸς Ἀκίνδυνον*, Π. Χρήστου (ἐπιμ.), Θεσσαλονίκη 1970, σσ. 312-313.

144. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Τόμοι συνοδικοὶ τρεῖς ἀφορῶντες τὰ κατὰ τὸν θεῖον Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν, καὶ τὴν δυσσέβειαν Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου*, PG 151, 683D.

145. Συμεὼν Νέος Θεολόγος, *Ὑμνοι III*, Ὑμνος 58, *Διδασκαλία κοινὴ σὺν ἐλέγχῳ πρὸς πάντας, βασιλεῖς, ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς, μονάζοντας, λαϊκοὺς, ὑπὸ στόματος λαληθεῖσα καὶ λεγομένη Θεοῦ*, SC 196, 355, σ. 304.

146. *Ματθ.* 26, 41, *Μᾶρκ.* 14, 38: «Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθετε εἰς πειρασμόν».

147. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλία Β', Εἰς τὴν κατὰ τὸν Τελώνην καὶ τὸν Φαρισαῖον τοῦ Κυρίου παραβολήν*, PG 151, 20C.

148. Π. Χ. Δημητρόπουλος, «Προσευχὴ», ΘΗΕ, τόμ. 10, Ἀθήνα 1966, σ. 643.

149. *Α' Κορ.* 6, 19· *Β' Κορ.* 6, 16.

150. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλία Β', Εἰς τὴν κατὰ τὸν Τελώνην καὶ τὸν Φαρισαῖον τοῦ Κυρίου παραβολήν*, PG 151, 20C.

τῆς θεοπτίας καὶ στὴν κατάληψη τοῦ ἀρχαίου κάλλους. Ἔτσι, πρέπει πρῶτα νὰ «μύσωμεν τὰς αἰσθήσεις καὶ τῆς ἔξωθεν τῆς τοῦ κόσμου περιφορᾶς ἐλευθερωθέντες»¹⁵¹. Ὅλοι οἱ φόβοι καὶ οἱ πόθοι «δι' αἰτήσεως τῷ Δεσπότη προσίαισι»¹⁵². Μὲ τὴν προσευχὴ ἐπιτυγχάνεται «τὸ ἐνιαῖον τοῦ νοῦ»¹⁵³, ἡ στροφή του πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, ἡ «τήρησή»¹⁵⁴ του καὶ ἡ ἄνοδός του πρὸς τὸν Θεὸ¹⁵⁵. Ἡ ἀπάθεια, κατὰ τὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ, εἶναι ἡ μετάθεση τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν κόσμον πρὸς τὸν Θεό. Ὑποστήριζε ἐπίσης ὅτι τὸ ἀνθρώπινο σῶμα μετέχει στὴν προσευχὴ καὶ γενικὰ στὴν πνευματικὴ ζωή.

Μὲ τὴν εὐσεβῆ στάση τοῦ σώματος κατὰ τὴν ὥρα τῆς προσευχῆς καὶ μὲ τὴ σωματικὴ κόπωση, «ἐπιλάμψαι τὴν θεαρχικὴν ἀκτῖνα, μὴ τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἱερῶν παραπετασμάτων ἀναγωγικῶς περικεκαλυμμένην, καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς προνοίᾳ πατρικῇ συμφυῶς, καὶ οἰκείως διεσκευασμένην»¹⁵⁶, ἐξουδετερώνεται ὁ «μετεωρισμὸς τοῦ νοῦ». Ὁ Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος ἀναφέρει: «Ἀγρυπνοῦμεν καὶ φάλλομεν; Ἵνα μὴ πονηρὰ διαλογιζώμεθα καὶ πρὸς μετεωρισμοὺς ἐκτρεπώμεθα. Εὐχόμεθα σωματικῶς; Ὡς ἂν μὴ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ αἰχμαλωτιζώμεθα νοερῶς καὶ ὥστε εἰς τὸ τὰ χρηστὰ ἐννοεῖν καὶ κατὰ διάνοιαν πνευματικῶς αἰεὶ καὶ ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι φθάσωμεν»¹⁵⁷.

Ἄν ἐπιμένει κανεὶς σὲ αὐτὴ τὴ συνέλιξη τοῦ νοῦ καὶ τὴν ἀνάταση πρὸς τὸν Θεό, πιέζοντας βιαίως τὸ «πολυπόρευτον»¹⁵⁸ τῆς διανοίας, πλησιάζει νοερὰ τὸν Θεό, ἐπιτυγχάνει τὰ ἄρρητα, γεύεται τὸ κάλλος τοῦ μέλλοντος αἰῶνος καὶ γνωρίζει μὲ νοερὴ αἴσθηση ὅτι ὁ Κύριος εἶναι χρηστός¹⁵⁹. Ἐξ ἄλλου καὶ ἡ συμβουλὴ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς μαθητὲς Του ἦταν

151. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τὴν ὑπερένδοξον Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 96, 561A. Πρβλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Τόμοι συνοδικοὶ τρεῖς ἀφορῶντες τὰ κατὰ τὸν θεῖον Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν, καὶ τὴν δυσσεβειαν Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου*, PG 151, 683D.

152. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *ὁ.π.*

153. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Περὶ προσευχῆς καὶ καθαρότητος καρδίας*, PG 150, 1120A.

154. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *ὁ.π.*

155. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *ὁ.π.*

156. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ τῆς Οὐρανίας Ἱεραρχίας*, PG 3, 120B.

157. Συμεὼν Νέος Θεολόγος, *Ἠθικά II, Λόγος Ζ'*, *Περὶ τῶν δουλευόντων Θεῷ*, SC 129, 202-206, σ. 170.

158. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Περὶ προσευχῆς καὶ καθαρότητος καρδίας*, PG 150, 1120A.

159. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *ὁ.π.*

«γρηγορείτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθῃτε εἰς πειρασμόν»¹⁶⁰. Πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὴ νοερὰ προσευχή, μὲ τὴν ὁποία ὁ πιστὸς αἰσθάνεται τὶς ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ καὶ μπορεῖ νὰ φθάσει στὸ σημεῖο τῆς αἰσθήσεως τοῦ ἀκτίστου φωτὸς μὲ τὶς φυσικὲς αἰσθήσεις¹⁶¹ καὶ τοὺς σωματικὸς ὀφθαλμούς.

Βασικὴ προϋπόθεση γιὰ νὰ θεαθεῖ ὁ Θεός, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Κύριος εἶπε στοὺς μακαρισμούς, εἶναι ἡ καθαρὴ καρδιά¹⁶². Ὅποιος ἐπιτύχει μὲ τοὺς ὑπερاناβαίνοντες «πᾶν ὅ,τι ὑπὲρ αἰσθητὸν καὶ νοητὸν ἐν αὐτῇ τῇ προσευχῇ»¹⁶³, θὰ ἀντικρύξει καὶ θὰ μεταλαμβάνει «τῇ δόξῃ ἑαυτοῦ»¹⁶⁴, σὰν νὰ ξαναχρωματίζεται τὸ πρόσωπό του μὲ μιὰ ἐλκυστικὴ αἴγλη. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ πρόσωπο¹⁶⁵ τοῦ Μωυσῆ, ὅταν συνομιλοῦσε μὲ τὸν Θεό, δοξάσθηκε, φωτίστηκε καὶ ἔμοιαζε μὲ τὸν Θεό. Δίκαια καὶ οἱ θεόπτες συγγενεύουν μὲ τὸν Θεό, ἀφοῦ «ἐντὸς ἑαυτῶν, καὶ τρανῶς ἐν ἑαυτοῖς τοῦ Θεοῦ τὴν βασιλείαν ὁψόμεθα καὶ ἔτσι ἑαυτοῖς καὶ Θεῷ συγγενώμεθα»¹⁶⁶. «Ἀληθινὸν καὶ ἐρασμιώτατον, μόνῳ τὸ τὸν νοῦν κεκαθαρμένῳ θεωρητόν, τὸ περὶ τὴν Θεϊαν καὶ μακαρίαν φύσιν ἐστίν, οὗ ὁ ἐνατενίσας ταῖς μαρμαρυγαῖς καὶ ταῖς χάρισι, μεταλαμβάνει τι ἀπ' αὐτοῦ, ὥσπερ αἴγλην τινὰ ἀνθηρὰν εἰς τὴν οἰκείαν ὅφιν ἀναχρωννύμενος ὅθεν καὶ Μωϋσῆς ἐν τῷ ὁμιλεῖν Θεόν ἐδοξάσθη τὸ πρόσωπον»¹⁶⁷. Ὅσοι

160. Ματθ. 26, 41.

161. Ὁ Βαρλαάμ δὲν δεχόταν ὅτι ὁ πιστὸς μπορεῖ νὰ γνωρίσει τὶς ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν αἰσθήσεων τοῦ σώματος.

162. Ματθ. 5, 8: «Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται».

163. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Συγγράμματα, τόμ. Α': Λόγοι ἀποδεικτικοί, Ἀντεπίγραφοι, ἐπιστολαὶ πρὸς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνον, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων, ὁ.π., σ. 572.

164. Γρηγορίου Παλαμᾶ, ὁ.π., σ. 492.

165. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλία ΛΔ', Εἰς τὴν σεπτὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν ἣ παράστασις, ὅτι τὸ κατ' αὐτὴν φῶς ἄκτιστόν ἐστι, PG 151, 432A: «... ἀληθινὸν καὶ ἐρασμιώτατον, μόνῳ τὸ τὸν νοῦν κεκαθαρμένῳ θεωρητόν, τὸ περὶ τὴν Θεϊαν καὶ μακαρίαν φύσιν ἐστίν, οὗ ὁ ἐνατενίσας ταῖς μαρμαρυγαῖς καὶ ταῖς χάρισι, μεταλαμβάνει τι ἀπ' αὐτοῦ, ὥσπερ αἴγλην τινὰ ἀνθηρὰν εἰς τὴν οἰκείαν ὅφιν ἀναχρωννύμενος ὅθεν καὶ Μωϋσῆς ἐν τῷ ὁμιλεῖν Θεόν ἐδοξάσθη τὸ πρόσωπον».

166. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Λόγος εἰς τὴν ὑπερένδοξον Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, PG 96, 561A. Πρβλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων, PG 150, 1109A.

167. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλία ΛΔ', Εἰς τὴν σεπτὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν ἣ παράστασις, ὅτι τὸ κατ' αὐτὴν φῶς ἄκτιστόν ἐστι, PG 151, 432A.

χαρακτηρίζονται ἀπὸ δυνατὴ πίστιν στὸν Θεό, ποθοῦν τὴν ἀδιάλειπτη ἐπικοινωνία μὲ τὸν δημιουργό τους. Ὁ Θεὸς ἔρωτας ὠθεῖ τοὺς μύστες, ὅπως καὶ τὸν Πέτρο, νὰ διατηροῦν συνεχῇ καὶ ζῶσα κοινωνία μὲ τὸν Θεό, γι' αὐτὸ καὶ ζητοῦν νὰ μείνουν γιὰ πάντα σὲ αὐτὴ τὴν κατάστασι. Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος βεβαιώνει ὅτι «ὅτε οὐ συνομιλεῖ τοῖς σώμασιν ὁ νοῦς ὁ τῶν ἀνθρώπων, οὐδέ τι τῆς ἐκ τούτων ἐπιθυμίας μεμιγμένον ἔξωθεν ἔχει, ἀλλ' ὅλος ἐστὶν ἄνω ἐαυτῷ συνὼν ὡς γέγονεν ἐξ ἀρχῆς· τότε δὴ, τὰ αἰσθητὰ καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα διαβάς, ἄνω μετάρσιος γίνεται, καὶ τὸν Λόγον ἰδὼν, ὁρᾷ ἐν αὐτῷ καὶ τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα, ἡδόμενος ἐπὶ τῇ τούτου θεωρίᾳ, καὶ ἀνακαινούμενος ἐπὶ τῷ πρὸς τοῦτον πόθῳ»¹⁶⁸.

Πολλὲς φορὲς οἱ μυημένοι στὴν προσευχὴ λησμονοῦν τὶς σωματικὲς ἀνάγκες, μένουν χωρὶς τροφὴ καὶ κατὰ τὴν προσευχὴ στρέφουν τὸν νοῦ στὸν ἑαυτό τους, ἐνώνονται μὲ τὸν Θεὸ καὶ γίνονται ἄξιοι τοῦ μυστικοῦ ἀπόρρητου καὶ πνευματικοῦ δώρου τῆς ἀδιάλειπτης προσευχῆς¹⁶⁹, τῆς θέας δηλαδὴ τοῦ ἁρρητου κάλλους. Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς τονίζει «ἔργοις καὶ λόγοις καὶ διανοήμασιν τὴν δυνατὴν ἡμῖν τέως καὶ ἀδιάλειπτον προσευχὴν ἐπιτηδεύειν χρή, μέχρις ἂν ἐπιτύχωμεν τοῦ δώρου»¹⁷⁰. Συνεπῶς, δὲν πρόκειται γιὰ μία αὐτόματη μέθοδος, ὅπως οἱ μέθοδοι τῶν βουδιστῶν, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ τὴ χάριν τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία δίδεται σὲ αὐτοὺς ποὺ προσεύχονται μὲ ὅλη τους τὴν ψυχὴ καὶ ἀδιαλείπτως. Ὁλόκληρος ὁ σκοπὸς τῆς ἀσκητικῆς ζωῆς καὶ τῆς κάθαρσης τῆς καρδιᾶς εἶναι νὰ διαχωρίσει τὰ πάθη ἀπὸ τὴν γνήσια ἀγάπη τοῦ Θεοῦ¹⁷¹.

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Σιναΐτης ἀναφέρει: «Τέλος τῆς προσευχῆς, ἀρπαγὴ πρὸς Κύριον»¹⁷². Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἐξηγεῖ ὅτι ὁ νοῦς, ἀποβάλλοντας μὲ τὴν ἀδιάλειπτη προσευχὴ ὅλες τὶς γνώσεις, περιμένει νὰ ἀρπαγεῖ διὰ

168. Μ. Ἀθανασίου, *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, PG 25, 8A.

169. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, τόμ. Α': *Λόγοι ἀποδεικτικοί, Ἀντεπίγραφαι, ἐπιστολαὶ πρὸς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνον, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων*, ὁ.π., σ. 492: «... ὅσους ἔρως θεὸς εἶχεν ἐνωθῆναι... οὗτοι τροφῆς ἄνευ καὶ πνοῆς ἐν εὐχῇ γενόμενοι... ἐπιστρέφουσι τὸν νοῦν εἰς ἑαυτὸν καὶ οὕτω τῇ πρὸς τὴν θείαν ἐνωσιν ἐπιτηδεύοντι τοῦ μυστικοῦ καὶ ἀπορρήτου καὶ πνευματικοῦ τῆς προσευχῆς καταξιοῦνται δώρου».

170. Γρηγορίου Παλαμᾶ, ὁ.π., σ. 493.

171. Y. Veresh, "The Anthropology of the Heart...", ὁ.π., σ. 237.

172. Ἰωάννου Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, PG 88, 1132D.

τῆς ἀποκαλύψεως πρὸς τὴ θεωρία τοῦ φωτός, «τοῖς ἀνυψώσασιν τὸν νοῦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τοῦ θείου πόθου τὴν ψυχὴν ἐξηρητημένοις, καὶ ἡ σὰρξ μετασκευαζομένη συνανυψοῦται τε καὶ συναπολαύει τῆς θείας κοινωνίας. Καὶ κτῆμα καὶ αὐτὴ γίνεται, καὶ οἶκημα Θεοῦ»¹⁷³. Καὶ συνεχίζει: «Ἐνοῦσθαι δὲ αὐτῷ [ἐνν. «τῷ φωτί»] καὶ ὁρᾶν οὐ δύναται, ἂν μὴ, διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν φυλακῆς ἑαυτοὺς καθάραντες τῇ ἀπειλικρινημένῃ καὶ αὐτῷ προσευχῇ τὸν νοῦν ἀπασχολήσαντες, τὴν ὑπερφυᾶ δύναμιν τῆς θεωρίας δέξωνται»¹⁷⁴.

Ἐνας ἄλλος καρπὸς αὐτῆς τῆς ἐνώσεως εἶναι ἡ ἔκστασις. Ὅταν τὸ ἄκτιστο φῶς περιλάμψει τὸν νοῦ καὶ τὴν ψυχὴ, «τότε ὀλίγον ὥς λεπτὴ αἴγλη καὶ σμικροτάτῃ αἴφνης τὸν νοῦν κυκλώσασα εἰς ἔκστασιν ἀρπάξει»¹⁷⁵. Ὁ θεόπτης, ὅπως καὶ οἱ τρεῖς μαθητὲς τὴν ὥρα τῆς ἀλλοίωσής τους στὸ ὅρος Θαβῶρ, ὅταν βρεθεῖ «ἐν ἐκστάσει», ξεχνᾷ ποιὸς εἶναι καὶ ποῦ βρίσκεται, «ἐπιλανθάνεται καὶ αὐτῆς τῆς πρὸς Θεὸν δεήσεως»¹⁷⁶, λέγοντας μόνο τὴν εὐχὴ «Κύριε ἐλέησον». Βλέπει ἑαυτὸν νὰ ἐξίσταται ἀπὸ τὴν ὀρωμένη «ἀπόρρήτη γλυκυθυμία» καὶ ἀρπάζεται ὅχι μόνο ἀπὸ κάθε πρᾶγμα καὶ νόημα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τοῦ ἑαυτοῦ ¹⁷⁷. Τὸ ἄκτιστο φῶς προξενεῖ καὶ ἀμέτρητη ἀγάπη, πολλὴν πόθο, «νάματα κατὰ ποταμοὺς τῶν δακρύων»¹⁷⁸ καὶ μία γλυκύτητα «ὑπὲρ πᾶσαν γεῦσιν»¹⁷⁹.

Ὁ Χριστὸς βεβαίωσε τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ἡ βασιλεία Του ἀρχίζει ἀπὸ αὐτὴ τὴ ζωὴ μὲ τὴ μετοχὴ τους στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου τοὺς βοηθεῖ νὰ καθαρίσουν τὸν νοῦ καὶ νὰ ἀποβάλουν «τὸν δυσειδῆ χιτῶνα τῆς ἀμαρτίας»¹⁸⁰. Συνεπῶς, ὅσοι ἄνθρωποι βιώνουν ἀπὸ τώρα

173. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων, PG 150, 1113B.

174. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Συγγράμματα, τόμ. Α': Λόγοι ἀποδεικτικοί, Ἀντεπίγραφαι, ἐπιστολαὶ πρὸς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνον, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων, ὅ.π., σ. 430.

175. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, Κατηχήσεις II, Λόγος ΙΣΤ', Περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου, SC 104, 82-86, σ. 244.

176. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Συγγράμματα, τόμ. Α': Λόγοι ἀποδεικτικοί, Ἀντεπίγραφαι, ἐπιστολαὶ πρὸς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνον, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων, ὅ.π., σ. 432.

177. Γρηγορίου Παλαμᾶ, ὅ.π.

178. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, Ἠθικὰ II, Λόγος Ε', Περὶ τῶν οἰομένων ἀγνώστως ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, SC 129, 308-309, σ. 102.

179. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, Κατηχήσεις II, Λόγος ΙΣΤ', Περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου, SC 104, 101, σ. 246.

180. Ν. Νικολαΐδης, «Ἐπαθαν τὴ Μεταμόρφωση», Ἐνατενίσεις 11 (Μάιος-Αὔγουστος 2010), σ. 38.

τὰ πνευματικὰ χαρίσματα τῆς ἔμπρακτης ἀγάπης, τῆς ψυχοσωματικῆς ἁρμονίας, τῆς πραότητος, τῆς χαρᾶς, τῆς εἰρήνης, μέσω τῆς «εἰλικρινοῦς προσευχῆς, ἀνατεινόμενοι ἀδιαλείπτως πρὸς Θεόν»¹⁸¹, κατὰ τὰ ἔσχατα θὰ δεχθῶν τὸ θεῖον κάλλος, θὰ μετέχουν τῆς πηγῆς τῶν χαρισμάτων, θὰ ὑμνοῦν ἀκατάπαυστα καὶ θὰ δοξολογοῦν τὸν Θεό.

Ὁ ἅγιος Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος παρομοιάζει τὴν σχέση τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὸν Θεὸ μετὰ πυρακτωμένο σίδηρο, ὁ ὁποῖος «πυροῦται τῷ πνεύματι καὶ πῦρ ὅλος γίνεται τῇ ψυχῇ, μεταδιδούς καὶ τῷ σώματι τῆς οἰκείας λαμπρότητος, δίκην τοῦ ὀρωμένου πυρὸς τὴν οἰκείαν τῷ σιδήρῳ φύσιν μεταδιδόντος, καὶ γίνεται ἡ ψυχὴ τῷ σώματι ὅπερ γέγονε τῇ ψυχῇ ὁ Θεός»¹⁸². Βεβαιώνει ὅτι ὁ «ἄνθρωπος Θεῷ ἐνοῦται πνευματικῶς τε καὶ σωματικῶς, εἴπερ οὐ χωρίζεται τοῦ νοῦ ἢ ψυχῆ, οὐδὲ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα, ἀλλὰ τῇ οὐσιωδῶς ἐνώσει γίνεται τρισυπόστατος κατὰ χάριν καὶ ὁ ἄνθρωπος, εἷς θέσει Θεός, ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς καὶ οὐπερ μετείληφε θείου Πνεύματος»¹⁸³.

Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συνέβη κατὰ τὴ Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ καὶ κατ' ἐπέκταση θὰ συμβεῖ κατὰ τὰ ἔσχατα. Αὐτὸ τὸ ἀέναιο φῶς θὰ «λάμπει τρανότατον ὡς ὁ ἥλιος»¹⁸⁴, τέρποντας προσωπικὰ κάθε ψυχοσωματικῇ ὄντοτητα, ἐνῶ κτιστὰ ὄντα θὰ χαριτώνονται ἀπὸ τὴν ἀντανάκλαση τοῦ φωτός. Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὴ μυστικὴ ἐμπειρία, μετέχει τῆς Θείας ἐλλάμψεως πρῶτος ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, «καὶ δι' αὐτοῦ τὸ συνημμένον σῶμα πρὸς τὸ θειότερον μετασκευάζεται»¹⁸⁵. Μὲ τὴν προσευχὴ μπορεῖ ὁ πιστὸς νὰ βιώσει τὸ δῶρο τῆς χάριτος, τὴ θεωρία καὶ τὴν αἴσθηση τοῦ Φωτός. Σὲ σύγχρονη ἐμπειρία του, ὁ Ἅγιος Σωφρόνιος περιγράφει ὅτι «ὁ χρόνος ἀποσυρόταν κάπου, τὸ ὑλικὸ

181. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλία ΛΔ', Εἰς τὴν σεπτὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν ᾗ παράστασις, ὅτι τὸ κατ' αὐτὴν φῶς ἄκτιστόν ἐστι, PG 151, 432A.

182. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, Ἠθικά II, Λόγος ΣΤ', Περὶ ἀπαθείας καὶ ἐναρέτου ζωῆς, SC 129, 130-134, σ. 128-130.

183. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, Κατηχήσεις II, Λόγος ΙΕ', Περὶ ἐμπαθοῦς καὶ ἀπίστου καὶ πονηρᾶς διαθέσεως, SC 104, 73-78, σ. 228.

184. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Λόγος εἰς τὴν ὑπερένδοξον Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, PG 96, 565D.

185. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Συγγράμματα, τόμ. Α': Λόγοι ἀποδεικτικοί, Ἀντεπίγραφα, ἐπιστολαὶ πρὸς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνον, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων, ὁ.π., σ. 444. Πρβλ. Γ. Ἰω. Μαντζαρίδης, Παλαμικά..., ὁ.π., σ. 240.

διάστημα χανόταν, καὶ δὲν αἰσθανόταν οὔτε τὸ σῶμα του»¹⁸⁶. Ὁ ἴδιος περιγράφει ὅτι, ὅταν ὁ νοῦς ἐγκατέλειπε μὲ τὴν προσευχὴ τὰ ἐπίγεια, συνέβη κάτι θαυμαστό: «Σχεδὸν ὅλος ὁ κόσμος, κάθε ὁρατὸ φαινόμενο, ἔγινε μυστήριο, ὠραῖο καὶ βαθύ. Καὶ τὸ φῶς ἔγινε ἄλλο· χάριδευσε τὰ ἀντικείμενα, τὰ περιέβαλλε κατὰ κάποιον τρόπο μὲ στεφάνι δόξας, μεταδίδοντας σὲ αὐτὰ παλμούς ζωῆς ποὺ δὲν ἀπεικονίζεται μὲ τὰ μέσα ποὺ διαθέτει ὁ καλλιτέχνης»¹⁸⁷. Συνεπῶς, ὅλα τὰ κτίσματα μετέχουν τῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ μὲ διαφορετικὸ τρόπο. Κάποια μετέχουν τῆς οὐσιοποιῶς Θείας ἐνέργειας καὶ στεροῦνται τῆ ζωοποιῶς ἐνέργειας, ἄλλα μετέχουν τῆς ζωοποιῶς ἐνέργειας καὶ ὄχι τῆς σοφοποιῶς ἐνέργειας. Μόνον ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ μετέχει καὶ τῆς Θείας ἐνέργειας καὶ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ¹⁸⁸.

Ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης παρουσιάζει στὴν Ἀποκάλυψη τὸ ἔσχατο κάλλος τῶν λευκανθέντων μὲ τὸ αἷμα τοῦ ἀρνίου. Περιγράφει ἀκριβῶς τὸν πολὺν ὄχλο, «ὃν ἀριθμῆσαι αὐτὸν οὐδεὶς ἐδύνατο, ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ φυλῶν καὶ λαῶν καὶ γλωσσῶν»¹⁸⁹, οἱ ὅποιοι εἶναι περιβεβλημένοι «στολὰς λευκάς»¹⁹⁰. Στὸ ἐρώτημα: «οὗτοι οἱ περιβεβλημένοι τὰς στολὰς τὰς λευκάς τίνες εἰσὶ καὶ πόθεν ἤλθον;»¹⁹¹, ἕνας ἀπὸ τοὺς πρεσβύτερους ἀποκρίθηκε λέγοντας: «οὗτοί εἰσιν οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς θλίψεως τῆς μεγάλης, καὶ ἔπλυναν τὰς στολὰς αὐτῶν καὶ ἐλεύκαναν αὐτὰς ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου»¹⁹². Ἄρα οἱ λευκοφορεμένοι εἶναι ὅσοι εἶχαν κοινὸ τρόπο ζωῆς καὶ στενὴ σχέση μὲ τὸν Χριστό· ὅσοι ἔγιναν μέτοχοι καὶ μάρτυρες τῆς ἔμπρακτης, ἀνιδιοτελοῦς καὶ θυσιαστικῆς ἀγάπης καὶ ἔπλυναν τὶς στολὰς τοὺς μὲ τὸ αἷμα τοῦ ἀρνίου. Ὅπως ὁ Χριστὸς θυσιάστηκε γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος, ἔτσι καὶ οἱ ἀθλήσαντες γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Κυρίου στεφανώθηκαν μὲ τὸν ἀμαράντινο στέφανο τῆς

186. Σωφρόνιος Σαχάρωφ (ἀρχιμ.), *Τὸ μυστήριο τῆς Χριστιανικῆς ζωῆς*, ἐκδ. Ἱ. Μ. Τιμίου Προδρόμου, Ἑσσεξ Ἀγγλίας 2010, σ. 298.

187. Σωφρόνιος Σαχάρωφ (ἀρχιμ.), *ὁ.π.*, σ. 178.

188. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Κεφάλαια φυσικά, θεολογικά, ἠθικά τε καὶ πρακτικά*, PG 150, 1185BC. Πρβλ. Γ. Ἰω. Μαντζαρίδης, *Παλαμικά...*, *ὁ.π.*, σ. 246.

189. *Αποκ.* 7, 9.

190. *Αποκ.* 7, 9· *Δαν.* 12, 3: «καὶ οἱ συνιέντες ἐκλάμψουσιν ὡς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος καὶ ἀπὸ τῶν δικαίων τῶν πολλῶν ὡς οἱ ἀστέρες εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ ἔτι».

191. *Αποκ.* 7, 13.

192. *Αποκ.* 7, 14.

δόξης. Μέσα ἀπὸ τὶς θλίψεις προέρχεται ἡ λεύκανση τῶν στολῶν καὶ ἡ σωτηρία διὰ τῆς «νοητῆς αὐτοῦ φωτοδοσίας ἐν ἀπαθεί καὶ αὐτῷ τῷ νῷ μετέχοντες καὶ τῆς ὑπὲρ νοῦν ἐνώσεως ἐν ταῖς τῶν ὑπερφανῶν ἀκτίνων ἀγνώστοις καὶ μακαρίαις ἐπιβολαῖς. Ἐν θειοτέρᾳ μιμήσει τῶν ὑπερουρανίων νοῶν: “ἰσαγγελοι γάρ”, ὡς ἡ τῶν λογίων ἀλληθεία φησιν, ἐσόμεθα «καὶ υἱοὶ θεοῦ τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες»¹⁹³.

Πλέον ὁ ἄνθρωπος, ὅταν φθάσει στὸν φωτισμὸ τοῦ νοὸς μὲ τὴ μυστηριακὴ ζωὴ καὶ τὴ μέθεξι τῆς φωτιστικῆς καὶ θεοποιοῦ ἐνεργείας, μπορεῖ νὰ δεῖ¹⁹⁴ τὸ θεῖο φῶς. Στὴ θεωρία τοῦ φωτὸς συμμετέχουν ὅλες οἱ ἀνθρώπινες δυνάμεις, καθ’ ὅσον συμμετέχει ὁ ὅλος ἄνθρωπος¹⁹⁵. Αὐτὴ ἡ ἐνοποίηση τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἐπιτελεῖται μὲ τὴ συγκέντρωση καὶ μὲ τὴν «πρὸς ἑαυτὸν στροφήν», μὲ τὸ βύθισμα τοῦ νοῦ ἐντὸς τῆς καρδίας, τὴν ὁποία ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ὀνομάζει «πρῶτον λογιστικὸν ταμεῖον»¹⁹⁶. Ἔτσι, στὸν ἄνθρωπο, ὅταν φτάσει στὴ θέωση, ἐνοποιοῦνται ὅλες οἱ ψυχοσωματικές δυνάμεις, ἐκφεύγει ἀπὸ τὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνον καὶ βιώνει τὰ πάντα, ὡς νὰ βρίσκεται σὲ ἓνα συνεχὲς παρόν.

Ὁ δοξασμὸς τοῦ ἀνθρώπου θὰ ὑπερέχει, θὰ εἶναι μόνιμος καὶ ἀσύγκριτος, γιατί «οἱ ὄντες ἐν ἀληθείᾳ καὶ δυνάμει Χριστιανοὶ θαρρόουσι καὶ χαίρουσιν ἐξερχόμενοι τῆς σαρκός, ὅτι ἔχουσιν ἐκείνον τὸν οἶκον τὸν ἀχειροποιήτον, ὃς οἶκός ἐστιν ἡ ἐνοικοῦσα ἐν αὐτοῖς τοῦ πνεύματος δύναμις [...] ἔχουσι γὰρ τὴν ἐπουράνιον τοῦ πνεύματος οἰκίαν καὶ τὴν δόξαν ἐκείνην τὴν ἀφθαρτον, ἥτις δόξα ἐν τῇ τότε ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως οἰκοδομήσει καὶ δοξάσει»¹⁹⁷. Ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ θὰ φωτίζει καὶ θὰ σκηνώνει σὲ κάθε δημιουργημα. Ἐξ ἄλλου, ὑπάρχει πλῆθος ἀγιογραφικῶν στίχων¹⁹⁸ στοὺς ὁποίους γίνεται λόγος γιὰ τὶς αἰώνεις σκηνὲς τοῦ Παραδείσου. Ἐκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ θὰ δέχεται το

193. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ Θεῶν ὀνομάτων*, PG 3, 592.

194. Δίκαια λοιπὸν μετὰ τὴ Θεία Κοινωνία ψάλλεται: «Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐλάβομεν Πνεῦμα ἐπουράνιον, εὕρομεν Πίστιν ἀληθῆ, ἀδιαίρετον Τριάδα προσκυνοῦντες· αὐτὴ γὰρ ἡμᾶς ἔσωσεν».

195. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Ἠθικά II, Λόγος ΣΤ', Περὶ ἀπαθείας καὶ ἐναρέτου ζωῆς*, SC 129, 130-131, σ. 128: «... καὶ πῦρ ὅλος γίνεται τῇ ψυχῇ, μεταδιδοὺς καὶ τῷ σώματι τῆς οἰκείας λαμπρότητος».

196. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, τόμ. Α': *Λόγοι ἀποδεικτικοί, Ἀντεπίγραφοι, ἐπιστολαὶ πρὸς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνον, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων*, ὅ.π., σ. 396.

197. Μακαρίου Αἰγυπτίου, *Ὁμιλαὶ πνευματικά*, PG 34, 512D-523A.

198. *Ἐνῶχ* 39, 4-8· 41, 2· 71, 16· *Γωαν.* 14, 2· *Λουκ.* 16, 9.

φῶς τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ. Σὲ σύγκριση μὲ τὴ δόξα τῶν πρωτοπλάστων θὰ εἶναι, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, «πολὺ τῆς προτέρας παραδοξοτέρα»¹⁹⁹, διότι «εἰ τὸ καταργούμενον διὰ δόξης, πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον ἐν δόξῃ»²⁰⁰. Ὁ Μ. Βασίλειος βεβαιοῖ ὅτι στὴ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν θὰ δοθεῖ τὸ πλήρωμα τοῦ ἀφράστου φωτὸς καὶ θὰ ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νὰ βλέπουν τὴν Τριάδα μὲ τρόπον ἄμεσο, μὲ θεὰ πρόσωπο πρὸς πρόσωπο²⁰¹ καὶ ὁ ὅλος Θεὸς θὰ εἶναι ἐνωμένος μὲ τὸν νοῦ τῶν ἀνθρώπων²⁰².

Ἡ ἀμαύρωση τοῦ νοῦ μετὰ τὴν πτώση τῶν πρωτοπλάστων ἐπέφερε τὴν ἀδυναμία τῶν ἀνθρώπων νὰ μετέχουν καὶ νὰ ἀντιλαμβάνονται τὸ θεῖο κάλλος: «Ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ»²⁰³. Στούς τρεῖς Μαθητές, κατὰ τὴ στιγμή ποῦ ὁ Χριστὸς προσευχόταν, «τὸ Πνεῦμα ἐνήργησε, καὶ οὕτως εἶδον, οὗ τε καὶ ἐφ' ὅσον ἐχαρίσατο τούτοις ἡ τοῦ θεοῦ Πνεύματος δύναμις, τὸ ἀπόρρητον ἐκεῖνο φῶς»²⁰⁴. Ὁ νοῦς τῶν Μαθητῶν καθάρισε, γιὰ νὰ θεωρήσουν τό «κάλλος τὸ ἀληθινὸν καὶ ἐρασμιώτατον»²⁰⁵.

Στὸ ὅρος τῶν μακαρισμῶν, ὁ Χριστὸς δίδει τὸ κλειδί τῆς Θεοπτίας, τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν πνευματικὴ καθαρότητα: «μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁφονται»²⁰⁶. Ὁ ἅγιος Συμεὼν

199. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΑΗ'*, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, εἴτουν *Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος*, PG 36, 325D.

200. *Β' Κορ.* 3, 11.

201. Βλ. Λόσκι, *Ἡ θεὰ τοῦ Θεοῦ*, ἐκδ. Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 110.

202. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΙΣΤ'*, *Εἰς τὸν πατέρα σιωπῶντα διὰ τὴν πληγὴν τῆς χαλᾶζης*, PG 35, 945C: «τῆς ἀγίας καὶ βασιλικῆς θεωρίας Τριάδος ἐλλαμπούσης τρανώτερόν τε καὶ καθαρώτερον, καὶ ὅλης ὅλης νοῦ μιγνυμένης».

203. *Β' Κορ.* 4, 4.

204. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλία ΑΔ'*, *Εἰς τὴν σεπτὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἡ παράστασις, ὅτι τὸ κατ' αὐτὴν φῶς ἄκτιστόν ἐστι*, PG 151, 429A, 433B. Πρβλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, τόμ. Γ': *Ἀντιρρήτικοὶ πρὸς Ἀκίνδυνον*, ὁ.π., σ. 476: «Εἰ γάρ καὶ ἀναγέγραπται, καὶ παρ' ἡμῶν εἴρηται σωματικοῖς ὀφθῆναι ὀφθαλμοῖς τὸ ἐν Θαβωρίῳ τοὺς μαθητάς περιεστράψαν φῶς, ἀλλ' ὡς δεξαμένοις τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος, δι' ἧς ὁράται τὰ τοιαῦτα».

205. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλία ΑΔ'*, *Εἰς τὴν σεπτὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἡ παράστασις, ὅτι τὸ κατ' αὐτὴν φῶς ἄκτιστόν ἐστι*, PG 151, 432B.

206. *Ματθ.* 5, 8.

θεωρεί ότι βασική προϋπόθεση για τη Θεοπτία αποτελεί ή κάθαρση τοῦ νοῦ. Εἶναι ἐνδεικτική ή χαρακτηριστική του ἔκφραση: «ὁρᾷ γὰρ ξένα τινὰ θεάματα ὁ νοῦς καὶ ὅλος φωτίζεται καὶ φωτοειδὴς γίνεται, νοεῖν δὲ ἢ λαλεῖν ταῦτα οὐκ ἰσχύει»²⁰⁷. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης περιγράφει τὴ μόνη ὁδὸ, μὲ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ δεῖ τὸν Θεό. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τοὺς λόγους του, «ὁ Θεὸς ὁρᾶται»²⁰⁸ μόνον ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀλλοτριωθεῖ ἀπὸ κάθε κακὸ, ἀποκτήσει τὴν ἀπάθεια, τὴν ἀπλότητα καὶ τὸν ἀγιασμό²⁰⁹. Ὁ Συμεὼν διαπιστώνει τὸ γεγονὸς τῆς Θεοπτίας ὡς ἀποτέλεσμα καθάρσεως: «ὅτε ἡ καθαρότης προσγένηται, καὶ ἡ θεωρία συνέπεται»²¹⁰. Τότε θὰ μπορεῖ, ὅπως καὶ οἱ Μαθητές, ὅχι μόνον νὰ ἐνατενίσει τὶς μαρμαρυγὰς καὶ τὶς χάριτες αὐτῆς τῆς ὁμορφιάς, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος νὰ φωτίσει τὴν ὄψη του ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀνθηρὴ λάμψη²¹¹.

Ἔτσι, ὁ Χριστὸς ἀποκαλύπτει ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τὸν Θεὸ ἀλλὰ καὶ τὸν ἀνανεωμένο ἄνθρωπο²¹². Τὸ φῶς τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ ὁρᾶται μόνον μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς πίστεως, τοὺς ὁποίους διανοίγει ή θεία Χάρις²¹³. Ὁ Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος διερωτᾷται: «Τί οὖν βλέπουσιν οἱ

207. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Κατηχήσεις I, Λόγος Β', Περὶ τοῦ φεύγειν τοὺς λοιμοὺς καὶ φθοροποιοὺς τῶν ἀνθρώπων*, SC 96, 355-358, σ. 270 καὶ τοῦ ἰδίου, *Ῥῆνοι II, Ῥῆνος 38, Περὶ θεολογίας*, SC 174, σ. 466, ὁ ὁποῖος ἔχει τὸν χαρακτηριστικὸ τίτλο: «Περὶ θεολογίας καὶ ὅτι ὁ νοῦς τῆς ὕλης τῶν παθῶν καθαρθεὶς αὐλὼς τὸν αὐλὸν καὶ ἀόρατον καθορᾷ».

208. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τοὺς Μακαρισμούς*, PG 44, 1272B.

209. Γρηγορίου Νύσσης, ὁ.π.

210. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Ἠθικά II, Λόγος Ε'*, Περὶ τῶν οἰομένων ἀγνώστως ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, SC 129, 116-117, σ. 88.

211. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλία ΛΔ', Εἰς τὴν σεπτὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἡ παράστασις, ὅτι τὸ κατ' αὐτὴν φῶς ἀκτιστόν ἐστι*, PG 151, 432B.

212. Χ. Γ. Ἀτματζίδης, *Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης. Εἰσαγωγή. Θεολογία τῶν παύλειων ἐπιστολῶν καὶ θεολογία τῆς ἰωάννειας γραμματείας*, ἐκδ. Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη 2014, σ. 197.

213. Vl. Losski, *Ἡ Μυστικὴ Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, μετάφρ. Στέλλα Πλευράκη, Ἑκκλ. Ἰδρυμα «Εὐαγγ. Μάρκος», Θέρμη Θεσσαλονίκης 1991, σ. 266. Πρβλ. Μ. Φαράντος, *Τὸ περὶ τῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν δόγμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου*, Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τιμητικοῦ τόμου «Πόνημα εὐγνωμον»: τιμητικὸς τόμος ἐπὶ τῇ 40ετηρίδι συγγραφικῆς δράσεως καὶ τῇ 35ετηρίδι καθηγεσίας τοῦ καθηγητοῦ Βασιλείου Μ. Βέλλα, Τυπογραφεῖον τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἐν Ἀθήναις 1969, σ. 17.

κεκαθαρμένοι τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν;»²¹⁴. Καὶ ἀπαντᾷ μὲ βεβαιότητα, δίδοντας ὡς μαρτυρία καὶ ἀπόδειξη τὴ λάμψη φωτὸς ἀπείρου κάλλους, ποὺ ἐξέχεε τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴ Μεταμόρφωσή του, καθὼς καὶ τὰ λαμπρὰ ἱμάτια, τὰ ὁποῖα ἔγιναν φωτεινά. Γι' αὐτὸ ὁ θεόπτης, βλέποντας τὸν Κύριο, βλέπει φῶς, ἀλλὰ βλέποντας καὶ τὸν ἑαυτοῦ, βλέπει πάλι φῶς, διότι αὐτὸ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνώσεως. Ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὴς δικῆς του ἐμπειρίας ὁ Συμεὼν, ἀναφέρει αὐτὴ τὴν πραγματικότητα: «Ὅρᾳ γὰρ ξένα τινὰ θεάματα ὁ νοῦς καὶ ὁλος φωτίζεται καὶ φωτοειδὴς γίνεται, νοεῖν δὲ ἢ λαλεῖν ταῦτα οὐκ ἰσχύει. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ νοῦς φῶς ἐστὶ καὶ βλέπει τὰ πάντα φῶς, καὶ τὸ φῶς ζῶν ἐστὶ καὶ ζῶν τῷ ὁρῶντι παρέχει. Βλέπει ἑαυτὸν καθόλου τῷ φωτὶ ἡνωμένον, καὶ ὁρῶν συστέλλεται καὶ ἔστιν ὡς ἦν. Κατανοεῖ τὸ φῶς ἐν τῇ ψυχῇ καὶ ἐξίσταται, καὶ ἐξιστάμενος βλέπει τοῦτο μακράν, στραφεὶς δὲ μέσον πάλιν εὐρίσκεται τοῦ φωτός»²¹⁵.

Οἱ Μαθητὲς εἶδαν καὶ μὲ τὸ νοῦ, ποὺ εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ μάτια τοῦ σώματος. Ἐνιωσαν ὅτι αὐτὸ ποὺ ἔβλεπαν ἦταν τὸ ἀρχέτυπο κάλλος τῆς ἀνθρώπινης εἰκόνας, ὅπου τὸ θεῖο φῶς, διὰ τῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν, καταυγάζει καὶ φωτίζει θεοπρεπῶς τὸν νοῦ καὶ τὴν καρδίαν, ὅσων ἀγαποῦν τὸν Θεὸ καὶ ἔχουν καθαρὰ τὴν ὑπαρξὴ τους. Δὲν εἶχαν τὴ συνηθισμένη φυσικὴ δύναμη τὰ μάτια τους ἀλλὰ ἀλλοιώθηκαν καὶ δυναμώθηκαν ἀπὸ τὴ δύναμη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος²¹⁶. Ἀλλάξαν οἱ ἴδιοι οἱ Ἀπόστολοι, γι' αὐτὸ καὶ εἶδαν τὴν ἀλλαγὴ, τὴ μεταμόρφωση στὴ θεία μορφή τοῦ Ἰησοῦ. Γεύθηκαν μέσα ἀπὸ κάτοπτρα, ὅπως γράφει ὁ Γρηγόριος Νύσσης, τὴν ἀντανάκλαση τῶν μελλόντων ἀγαθῶν: «Ὡσπερ γὰρ οἱ ἐν κατόπτρῳ ὁρῶντες τὸν ἥλιον, καὶ μὴ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀποβλέψωσιν ἀτενές, οὐδὲν ἑλαττον ὁρῶσι τὸν ἥλιον ἐν τῇ τοῦ κατόπτρου αὐγῇ, τῶν πρὸς αὐτὸν ἀποβλεπόντων τοῦ ἡλίου τὸν κύκλον»²¹⁷.

214. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Κατηχήσεις I, Λόγος Β', Περὶ τοῦ φεύγειν τοὺς λοιμοὺς καὶ φθοροποιοὺς τῶν ἀνθρώπων*, SC 96, 355-363, σ. 270.

215. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *ὁ.π.*

216. A. Chouliaras, *The Anthropology of St Gregory Palamas*, *ὁ.π.*, σ. 166.

217. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τοὺς Μακαρισμούς*, PG44, 1272B. Πρβλ. Α' Κορ. 13,12: «Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους».

ἔχοντας προσωπική ἐμπειρία τοῦ ἀκτίστου φωτός, ὁ ἅγιος Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος γράφει: «Εὐθὺς πρηνῆς πεσὼν ἐπὶ γῆς εἶδον, καὶ ἰδοὺ φῶς πολὺ νοερῶς ἐπιλάμψαν μοι καὶ προσλαβόμενόν μου τὸν νοῦν ὅλον ἅμα πρὸς ἑαυτὸ καὶ ψυχὴν, ὥστε τῷ ἀθρόῳ τοῦ θαύματος ἐκπλαγῆναί με καὶ ὡς ἐν ἐκστάσει γενέσθαι»²¹⁸. Τὸ αἰδίο φῶς τῆς Μεταμορφώσεως φώτισε τὸν νοῦ καὶ προανήγγειλε, διὰ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν εὐφροσύνη τῶν μελλόντων ἀγαθῶν στὰ ἔσχατα. Μόνο μέσα στὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Συμεὼν τὸν Νέο Θεολόγο ὁ «νέος κόσμος... καὶ νέος παράδεισος»²¹⁹, ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος προγεύεται μὲ τὴν πίστη του ἀπὸ αὐτὴν τὴ ζωή, τὴν «ἀνεκκλήτητον χαράν, εἰρήνην πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν, τρυφὴν καὶ ἀπόλαυσιν καὶ εὐφροσύνην»²²⁰. Μέσα στὴν Ἐκκλησία ἡ θέα «τοῦ ὁμοιώματος τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς ἀποτελεῖ ἤδη τὴν ἀπαρχὴν τῆς τελείας θέας, ἡ ὁποία θὰ πραγματοποιηθῇ μετ' ὀλίγον»²²¹. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Πέτρος, ὅταν ἀντίκρουσε τὶς μαρμαρυγὲς καὶ τὶς χάριτες αὐτοῦ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ θελκτικώτατου κάλλους, ἀπαίτησε ἀπὸ τὸν Κύριο ὅτι «καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὥδε εἶναι»²²².

Κατὰ τὴν ἐσχατολογικὴ κατάσταση, ἡ μακαριότης τῶν πιστῶν δὲν συνίσταται στὴν ἀπόκτηση τῆς ἀφθαρσίας, ἀλλὰ στὴν πλήρη καὶ ἀδιάπτωτη ἀπόλαυση²²³ τῆς κοινωνίας τους μὲ τὸν Θεό, ὁ ὁποῖος «ἐξαιλεῖται [...] πᾶν δάκρυον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν»²²⁴ καὶ ἡ «τρυφὴ καὶ βρωσις ἔστω ἀκόρεστος καὶ ἀδάπανος»²²⁵. Ὅπως ἀναφέρει ὁ ἅγιος Συμεὼν, «χαρὰ γὰρ τοῦ προσώπου σου ἡ θεωρία ἐστίν»²²⁶. Ὅποιος θὰ ἔχει τὸ φῶς «τὸ τῆς θεώσεως [...] ἔνδυμα, τοῦ νοῦ δοξαζομένου καὶ τῆς

218. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Κατηχήσεις II*, Λόγος ΙΣΤ', *Περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου*, SC 104, 83- 86, σ. 244.

219. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Ἠθικά I*, Λόγος Β', *Τὰ κεφάλαια τῆς θεωρίας τοῦ λόγου*, SC 122, 25, σ. 310.

220. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *ὁ.π.*, Λόγος Γ', *Εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Ἀποστόλου*, SC 122, 319-320, σ. 412.

221. Βλ. Λόσκι, *Ἡ θέα τοῦ Θεοῦ*, *ὁ.π.*, σ. 59.

222. *Ματθ.* 17, 4· *Μάρκ.* 9, 5· *Λουκ.* 9, 33.

223. Γ. Ἰω. Μαντζαρίδης, *Παλαμικά...*, *ὁ.π.*, σ. 260.

224. *Αποκ.* 7, 17.

225. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Ἠθικά II*, Λόγος ΙΔ', *Περὶ ἐορτῶν*, SC 129, 197-198, σ. 438.

226. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Ῥυμνοὶ III*, *Ῥυμνος 55*, *Ὅτι τοῖς τὸ ἅγιον φυλάττει βάπτισμα καθαρὸν παραμένει τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον*, SC 196, 14, σ. 254.

ὑπερκάλου πληρουμένου ἀγλαΐας ὑπὸ τῆς τοῦ λόγου χάριτος, καθάπερ ὑπὸ τοῦ λόγου θεότητος θεοπρεπεῖ φωτὶ τὸ συνημμένον ἐπὶ τοῦ ὄρους ἐδοξάσθη σῶμα»²²⁷, θὰ μπορεῖ νὰ ἔχει κοινωνία μὲ τὸν Θεό.

Ἐξ ἄλλου, ὁ ὕψιστος ἐσχατολογικὸς σκοπὸς τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ γίνῃ «θεὸς κεκελευσμένος»²²⁸, νὰ φτάσῃ στὴ θέωση.

SUMMARY

The purity of the mind as a prerequisite for theosis *Contribution to Christian anthropology and ethics*

By Despina Ioannou-Vasiliou, PhD
University of Nicosia (UNIC)

In this article, theosis, as the highest eschatological prospect of man, is described, and purity of mind is considered a prerequisite for achieving this goal. Initially, the construction of man as a totality of soul and body, and his creation “*in the image and likeness*” of God, is examined. It is highlighted that man, prior to the fall, clothed with Divine Grace, enjoyed the unhindered sight of God.

Next, we see how man’s self-centeredness and the abuse of his free will led to the fall, resulting in the image of God in man being stained and man’s mind darkened, leading to his disorientation and the commission of sin.

For the reformation of the human mind, and the reversal of the path towards God, purification is a fundamental condition and prayer, combined with participation in the sacraments and Divine Grace, is

227. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, τόμ. Α': *Λόγοι ἀποδεικτικοί, Ἀντεπίγραφαι, ἐπιστολαὶ πρὸς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνον, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων*, ὁ.π., σσ. 413-414, ὅπου ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, συνειδητὰ ἢ ὄχι, ἐπαναλαμβάνει τοὺς Διάδοχο Φωτικῆς (40ὸ κεφάλαιο ἀπὸ τὰ Ἑκατὸν Γνωστικὰ Κεφάλαια) καὶ Νεῖλο τὸν Ἀσκητὴ (Epistolarum liber secundus, PG 79, 233 A).

228. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΜΓ'*, *Εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον ἐπιτάφιος*, PG 36, 560A.

recognised as the most precious and indispensable means for man's communion with God. Renewed, man returns to his original purity, is enabled to experience the enlightenment, revelation and vision of God, and is progressively led to deification, perfected "in the likeness" of God.

Finally, the splendour and glory of the deified man in the eschatological state is presented.